

CERCETĂRI ARHEOLOGICE ÎN ZONA ANSAMBLULUI PALEOCREȘTIN DIN COMUNA NICULIȚEL, JUDEȚUL TULCEA

Victor Henrich Baumann

0.0. Monumentul paleocreștin din com. Niculițel, descoperit întâmplător, în urma ploilor torențiale din anul 1971 care au afectat întregul intravilan, a fost investigat arheologic în mai multe etape. În anul 1971 a fost conturată zona *presbyterium*-ului în care era amplasată cripta monumentală; în 1975 s-au stabilit dimensiunile monumentului, a fost cercetată zona interioară a criptei și a fost descoperit primul mormânt martiric; în anii 1984 - 1985, cu ocazia amplasării substructiilor construcției de preservare a bazilicii, s-au făcut precizări cronologice pe baza stratigrafiei din zona fațadei. Rezultatele acestor cercetări, care au vizat în exclusivitate ansamblul bazilical, au fost publicate în diverse reviste de specialitate: *Pontica*, 5/1972; *BMI*, 2/1972; *Dacia*, 16/1972; *BOR*, 5 - 6/1976; *Acta MNap.*, 14/1977; *Peuce*, X, 1991.

0.1. Restaurarea ansamblului bazilical și amenajarea eco-muzeală a spațiului aferent, au impus noi cercetări arheologice care s-au desfășurat în anul 1994. Acestea au urmărit finalizarea cercetării interiorului bazilical și obținerea unor informații științifice din zona aferentă monumentului. Ca atare, săpăturile arheologice din anul 1994 au cuprins două sectoare: sector I = interior bazilică; sector II = exterior SE. Suprafața investigată a fost de 291 mp, din care: 105 mp, în primul sector și 186 mp, în cel de-al doilea.

Sector I

1.0. În sectorul I, săpăturile arheologice au fost orientate în direcția degajării tuturor elementelor păstrate din edificiul antic, cercetările fiind corelate rezultatelor obținute în campaniile anterioare. În acest sens, s-a ținut seama de cota pavimentului bazilicii, cotă stabilită topografic în 1975 - +50,82 = ±0,00, secțiunile fiind adâncite până la talpa zidurilor păstrate.

1.1. În colțul de SE al bazilicii a fost scos în întregime, pe o lungime de 11 m, zidul exterior, un fragment din zidul de fațadă și un pilastru păstrat pe 0,80 m lungime, ambele "țesute" pe primul. Aceste ziduri au fost realizate în tehnica *opus incertum*, din șiruri de pietre mari, așezate orizontal pe straturi groase de mortar de var, amestecat cu pietricele și cărămidă pisată. Talpa pilastrului și a zidului exterior se

află la -1,05 m sub cota $\pm 0,00$, fiind realizată dintr-un șir de pietre mari fixate cu pământ în poziție oblică sau verticală, situație întâlnită și în zona absidei. În colțul de SE, elevația zidului exterior atinge cota maximă la +56 m.

În punctul de inserție al zidului de fațadă cu cel exterior și în prelungirea acestuia din urmă, a fost adosat un zid lucrat în aceeași tehnică, dar construit din pietre mai mici, dispuse orizontal până la talpă. Zidul, păstrat pe o lungime de cca. 2,30 m, are temelia profundă, asemănătoare zidului de fațadă, cu talpa așezată la -1,27 m. Zidul fațadei a fost găsit distrus spre axul intrării de o groapă de demantelare, la baza căreia, amprenta temeliei a putut fi urmărită pe o lungime de aprox. 1,00 m.

Zidul din prelungirea laturii exterioare a bazilicii a fost socotit, încă din 1975, zid de *nartex*, întrucât limita sudică a *nartex*-ului fusese surprinsă, demantelată până la talpă, la o distanță de aprox. 3,20 m. În contextul cercetărilor recente, considerăm că, demantelarea totală a laturii avansate a *nartex*-ului, a fost ușurată de faptul că nu reprezenta un zid propriu-zis, ci o *crepidoma* care susținea stâlpii unui portic deschis pe toată latura. Situații similare sunt întâlnite la Roma, în sec. IV și în prima jumătate a sec. V p.Chr., în planurile bazilicilor Sf. Petru (a. 324 p.) și Santa Sabina și oarecum asemănătoare în ins. Kos, la Biserica Sf. Ștefan (Cf. M. Sâmpetru, *Orașe și cetăți romane târzii la Dunărea de Jos*, în Bibl. Thracologica, V, Inst. Român de Tracologie, București, 1994, pp. 87 și 91).

1.2. În colțul de SE al bazilicii au fost descoperite, încă din 1975, temelii de ziduri, înguste de 0,50 m, orientate aprox. N-S și E-V, alcătuite din pietre mărunte de carieră, prinse cu pământ amestecat cu materiale ceramice provenite dintr-un strat de cultură anterior. Aceste temelii superficiale au talpa așezată la -0,40 m adâncime, într-un strat de nivelare. Temelia orientată S-N a fost "tăiată" și suprapusă de zidul de fațadă al bazilicii, celelalte temelii fiind, deasemenca, dezafectate și nivelate, cu ocazia amenajării *nartex*-ului, până la cota $\pm 0,00$. În săpăturile din 1985, executate în zona *nartex*-ului, și în cele din 1994, au fost surprinse temelii "oarbe" mai profunde, cu aceeași orientare, dar aparținând unei faze constructive anterioare. Aceste construcții aveau nivelul de călcare la -0,90 m adâncime, față de cota $\pm 0,00$ (vezi, în Peuce X, 1991, pp. 122 - 123 și pl. 2b, 2c) și au fost dezafectate și astupate de stratul de nivelare în care au fost amplasate temeliiile construcției suprapuse de edificul bazilical. În acest strat de nivelare au fost descoperite, în 1994, două obiecte: un opaiț ceramic și o dălțiță de fier forjat. Opaițul își găsește analogii la Athena, la mijlocul sec. III p.Chr. (Cf. J. Perlzowig, *Lamps of the Roman Period*, în The Athenian Agora, VII, 1961, p. 147, nr. 1583, pl. 29) și pe teritoriul Bulgariei: la Novae, în sec. III și la Butovo, la sfârșitul sec. III și începutul sec. IV p.Chr. (Cf. Gh. Kuzmanov, *Anticini lampi*, Sofia, 1992, p. 23, nr. 105 și pl. 28, nr. 171, 172 -

tip XXI, gr. a II-a și a IV-a). Piese similare dălțiței au fost descoperite în nordul Dobrogei, în ferma de la Telița/Valea Morilor (sub tipar) și la sudul Dunării, în ferma de la Montana-Mihailovgrad (Cf. Gh. Alexandrov, în *Arheologia* 4/1988, Sofia, p. 32, fig. 6), aparținând secolelor III - IV p.

1.3. Așadar, săpăturile arheologice efectuate în zona fațadei edificiului bazilical au evidențiat și în același timp au confirmat existența a două etape de locuire. A doua etapă, care începe odată cu construirea bazilicii, cunoaște, la rândul ei, cel puțin o fază constructivă ulterioară, legată de construirea *nartex*-ului, prin adosarea unor ziduri masive în prelungirea laturilor bazilicii, și a *atrium*-ului în prelungirea acestuia, cu ziduri ușoare, construite din pietre și cărămizi legate cu pământ. Cercetarea arheologică a stabilit că ridicarea bazilicii a avut loc la o dată cuprinsă între domniile lui Valens și Valentinian II, în ultimele decenii ale secolului al IV-lea p.Chr. (vezi, Peuce X, 1, p. 123). În zona *nartex*-ului au fost descoperite monede de la Valentinian II (a. 383 - 392) și Honorius (a. 395 - 408) (Cf. *Acta MNap.* XVI, p. 254, nr. 35, 36), descoperiri care reprezintă, după părerea noastră, un *terminus post quem* față de momentul construirii bazilicii, fiind legate de intervenția ulterioară. Apropierea în timp a celor două momente constructive ar putea explica, oarecum, folosirea aceleiași tehnici de zidărie la construirea *nartex*-ului. Adăugarea *nartex*-ului la planul bazilical și implicit a *atrium*-ului, credem că a avut loc în prima parte a domniei împăratului Theodosius II. Momentul încheierii acestor lucrări corespunde astfel intervenției surprinse în fața intrării în criptă, unde a fost descoperit și cercetat în anul 1975, un puț vertical, săpat în pământ, la baza căruia a fost găsită o monedă de la Theodosius II (a. 408 - 423 p.) (Cf. *Ibidem*, p. 254, nr. 39).

1.4. Cercetările din anul 1994 au precizat că latura de sud a edificiului bazilical nu se încheiea pe linia navelor laterale, ci continua spre axul altarului, pentru a realiza intrarea în nava centrală. Astfel, ipoteza construirii la aceeași dată, a *nartex*-ului (cu portic deschis) și a *atrium*-ului, este mai verosimilă decât aceea formulată în 1977, în *Acta MNap.* și reluată în 1991, în revista *Peuce X*, cu privire la deplasarea liniei de fațadă, prin renunțarea la *nartex* și construirea *atrium*-ului, acțiune care nu-și găsea, de altfel, o justificare practică.

2.0. În cursul săpăturilor arheologice s-a constatat că edificiul bazilical a avut de suferit, în special, de pe urma intervențiilor moderne de la sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX. Gropi de gunoaie de mari dimensiuni, cu o adâncime de aproape 2 m, au distrus complet părțile de răsărit și de sud-vest ale monumentului. La baza lor s-au descoperit pietre prăbușite în cursul intervențiilor.

În spațiul interior bazilical s-au păstrat: cca. 1/3 din *crepidoma* navei laterale de vest și aproape 2/3 din temelia care închidea transversal *presbyterium*-ul. Resturile crepidomei de vest s-au păstrat pe o lungime de 9,50 m, capătul nordic fiind distrus de o locuință medievală în sec. X (vezi, Acta MNap. p. 252), iar cel sudic de intervențiile moderne. Temelia se află, în prezent, sub cota $\pm 0,00$, între -0,45 și -0,68 m. Are 0,80 m lățime, talpa fiind realizată dintr-un șir de pietre prinse în pământ, la -0,72 m (-0,77 m) adâncime. Deasupra se află prima asiză de construcție din pietre prinse cu mortar. Amprenta nivelului de demantelare, surprinsă stratigrafic, relevă o intervenție din perioada interbelică. Grosimea și structura temeliei evidențiază existența unui stilobat continuu pe care se sprijineau coloane sau stâlpi, elemente specifice bazilicilor cu acoperiș de lemn (Cf. M. Sâmpetru, *op. cit.*, p. 93).

Latura de sud a *presbyterium*-ului a fost surprinsă pe o lungime de 4,50 m. Capătul de est, rezervat probabil intrării, a fost distrus de o groapă modernă. Are talpa la -0,50 m, sub cota $\pm 0,00$, partea superioară a zidului depășind cu 0,05 m această cotă. Lățimea sa este de 0,64 m și este în întregime construit cu pământ, din pietre așezate orizontal, până la talpă. Această temelie are o poziție independentă față de stilobatul de vest, pe care cade perpendicular, fără a-l intersecta. Capătul său vestic este adosat unui pilastru, a cărui orientare este asemănătoare celei întâlnite la zidurile din etapa anterioară bazilicii. Pilastrul are 0,64 m lățime, talpa la -0,46 m adâncime față de cota $\pm 0,00$ și este construit cu pietre mari legate cu pământ. Urme de mortar descoperite deasupra evidențiază o suprastructură cu asize prinse în mortar.

Aceste temelii au fost amplasate într-un strat de nivelare ulterior fazei de amenajare a spațiului destinat bazilicii. În structura temeliei zidului transversal a fost găsit un fragment de capitel ionic, un fragment asemănător fiind descoperit în 1971 deasupra pilastrului de est, din capătul absidei (vezi, BMI 2/1972, p. 21, fig. 6). Aceste elemente arhitectonice reclamă o fază mai veche de amenajare a spațiului bazilical.

Acceptând ideea unei intervenții ulterioare momentului când a fost construită bazilica, atunci închiderea sanctuarului trebuie să fi avut loc la aceeași dată cu deschiderea criptei și cu construirea *nartex*-ului și a *atrium*-ului.

În zona centrală a edificiului, la 1,50 m distanță, sud, de zidul transversal al *presbyterium*-ului, săpăturile arheologice au scos la lumină resturile unei temelii "oarbe" orientate E-V. Cu toate că straturile superioare sunt bulversate, se pare că avem de-a face cu temelia unui zid demantelat din antichitate. S-a putut constata amplasarea acestei temelii într-un strat de nivelare care suprapunea un sol brun-gălbui. Acest sol, întâlnit pretutindeni în cursul săpăturilor arheologice, acoperă loess-ul, și temeliile profunde ale edificiului bazilical, l-au perforat până la pământul

viu. Stratigrafic, stratul de nivelare care acoperă solul brun-gălbui, în care se găsesc și resturile de temelie din fața sanctuarului, corespunde fazei de amenajare a bazilicii. Planimetric, această temelie se corelează pilastrului de capăt al zidului transversal.

Aceste elemente ne sugerează o compartimentare inițială a spațiului interior al navei principale, oarecum diferită de aceea pe care o surprindem în săpătură și care aparține intervenției din secolul V p., când sanctuarul este delimitat printr-un zid transversal.

2.1. Existența pilaștrilor de capăt ai absidei, țesuți organic pe linia de curbură a acesteia, evidențiază că bazilica a fost concepută cu plan trinav. Problema care se pune este a modului de compartimentare inițială a navelor.

Stratigrafic, talpa stilobatului păstrat la vest, suprapune stratul de nivelare corespunzător fazei inițiale, de amenajare a spațiului bazilical. Săpăturile din 1975 au scos la iveală un fragment din talpa stilobatului răsăritean, fragment dispărut astăzi datorită prăbușirii terenului în 1985, ca urmare a infiltrării torenților de ploaie în această zonă. Fragmentul se afla la aprox. 1,00 m distanță de pilastrul de capăt al absidei, ceea ce ne-ar permite să presupunem existența unui interval conceput *ab initio* pentru a servi unor intrări din navele laterale în zona altarului. Din pământul bulversat de intervențiile moderne, care suprapunea talpa stilobatului, a fost culeasă o monedă de la Theodosius II (a. 402 - 408 p.) (Cf. Acta MNap., p. 254, nr. 38).

Cu toate că suntem lipsiți de alte argumente arheologice, această realitate ne îndeamnă să credem că, în spațiul vertical al edificiului, în prima sa fază, acoperișul de lemn era sprijinit de coloane sau stâlpi de sine-stătători, situație similară cu aceea a bazilicii II de la Țar Krum, din Bulgaria, din sec. IV p.Chr. (Cf. Teofil Ivanov, în Arheologija 3/1976, Sofia, pp. 16 - 17, fig. 13b). Tot pe teritoriul Bulgariei, un alt exemplu ni-l oferă bazilica din apropiere de Plovdiv, construită la sfârșitul secolului IV p., cu plan trinav, realizat cu ajutorul unor coloane și stâlpi, cu absidă semicirculară ieșindă, dar și cu *nartex* (Cf. R. Moreva, în Arheologija 4/1983, Sofia, pp. 13 - 19, fig. 2 - Dolni Voden).

La Niculițel, construirea stilobaților continui pare să fi avut loc în cursul sec. al V-lea, foarte probabil odată cu adosarea *nartex*-ului și a *atrium*-ului în prelungirea acestuia. Aceeași situație o întâlnim și la Țar Krum (Sumensko) unde, bazilica II este modificată în sec. V p., prin construirea stilobaților continui și adosarea *nartex*-ului.

3.0. La 3,15 m distanță de latura sudică a edificiului se află un fragment de pilastru "țesut" organic pe zidul răsăritean al bazilicii. Din pilastru se mai păstrează 0,80 m, lungimea sa inițială fiind, în conformitate cu urma păstrată în pământ, de aprox. 1,00 m. Secțiunea executată perpendicular pe zidul de est al bazilicii, la 3,00 m nord, nu a

identificat existența unui alt pilastru. Suntem înclinați să credem că avem de-a face cu pilaștri angajați numai în capetele sudice ale navelor laterale, spre linia de față a edificiului, din prima sa fază constructivă. Spațial, pilaștrii susțineau arcade transversale care compartimentau la sud spațiul interior al navelor laterale, de o parte și de cealaltă a intrării în nava centrală, intrare situată pe axul absidei. În acest caz, edificiul, acoperit cu șarpantă din lemn, avea intrarea flancată de două turnulețe cu plan pătrat, cu acoperișul mai înalt.

4.0. Lucrările efectuate în 1994 au degajat în întregime spațiul interior al sanctuarului, până la nivelul primului mormânt martiric, situat la adâncimea de -2,55 m. Acest mormânt a fost descoperit și cercetat parțial în anul 1975 (Cf. Acta MNap., p. 2, II). Din el s-a păstrat pardoseala originală, de formă dreptunghiulară, cu latura mare de 2,15 m (NE-SV) și latura mică de 1,85 m (NV-SE), construită din cărămizi pătrate, de 0,35 m, și dreptunghiulare, de 0,17/0,35 m, prinse în mortar. Pe trei laturi (la SE, SV, NV) păstrează urme de mortar, provenite din stratul de tencuială interioară a unor ziduri, ale căror resturi de temelii se întâlnesc pe latura de NV și parțial pe cea de NE.

Cripta martirică a fost amplasată la o distanță de 3,20 m NE, față de primul mormânt martiric, dezafectarea acestuia fiind făcută concomitent cu lucrările de construire a criptei. Afirmația se bazează pe descoperirea, în 1975, a unui fragment dislocat din temelia construcției inițiale și a unor cărămizi căzute pe panta realizată în antichitate, de constructorii criptei, între cele două monumente.

Față de situația din 1975, singurul element nou a apărut în colțul de SE al primului mormânt martiric, unde straturile antice au fost perforate de groapa unui mormânt de înmormântare, cu defunctul așezat în poziție chircită, cu capul la SE. În dreptul picioarelor a fost descoperit un craniu de cabalină. În lipsa unor elemente de datare, tipul de înmormântare ne sugerează încadrarea mormântului în epoca migrațiilor, probabil la începutul mil. II p.Chr.

5.0. Elementele furnizate de relevarea planimetrică a spațiului bazilical confirmă construirea acesteia pe baza piciorului bizantin (= 0,32 m). În acest sens, prezentăm, în continuare, principalele dimensiuni:

1. ziduri laterale - gr. = 0,80 m = 2,5 p.b.
2. stilobat - gr. = 0,64 m = 2 p.b.
3. absidă - adâncime = 3,85 m = 12 p.b.
- deschidere = 6,10 m = 19 p.b.
4. navă centrală - L = 22 m = 69 p.b.
- l = 7 m = 22 p.b.
5. nave laterale - l = 3,20 m = 10 p.b.

6. sanctuar - $L = 13,10 \text{ m} = 41 \text{ p.b.}$
7. criptă - $L = 3,50 \text{ m}; l = 3,55 \text{ m} = 11 \text{ p.b.}$
8. edificiu I-a fază - $L = 26,30 \text{ m} = 82 \text{ p.b.}$
- $l = 14,70 \text{ m} = 46 \text{ p.b.}$
9. edificiu faza a II-a (cu *nartex*) - $L = 29,50 \text{ m} = 92 \text{ p.b.}$
10. edificiu faza a II-a (cu *nartex* și *atrium*) - $L = 40 \text{ m (?) = 125 p.b.(?)$

Sector II

6.0. Am inclus în acest capitol săpăturile arheologice efectuate în anul 1994, la aproximativ 10 - 15 m SE de bazilică. În acest sector se află curtea gospodăriei lui Botea Mitu, în care fusese depozitată o parte din pământul scos din săpăturile efectuate în anii anteriori și resturi din demolarea unor construcții. Terenul a fost secționat E-V și N-S, în majoritatea cazurilor până la steril.

6.1. Stratigrafic, situația se prezintă în felul următor: un strat de pământ galben din depunerile recente acoperă stratul vegetal, negru-cenușiu cu infiltrații de pământ galben. În acest strat se întâlnesc urme de locuire: fragmente ceramice și fragmente de cărămizi, antrenate de lucrări agricole. Acest strat suprapune primul strat de cultură brun-gălbui, puternic distrus de lucrări moderne de amenajare a terenului pentru plantații de viță-de-vie și pomi fructiferi. Sub acesta se află cel de-al doilea strat de cultură, sol galben murdar, cu resturi de construcții și materiale arheologice, presărat de numeroase gropi provenite din straturile superioare și de gropi de rozătoare. Acest strat de cultură acoperă loess-ul, situat la o adâncime de -1,60 m (-1,75 m) față de nivelul solului actual, cu pantă de la E la V, cu diferență de nivel de 1,10 m, între +3,06 E și +1,95 V, cote stabilite prin releveu, față de cota ±0,00 a bazilicii.

7.0. a) S_1 - secțiunea cea mai sudică, pornește la V, de la 15 m distanță de bazilică și se unește la E cu șanțul de deversare a torenților pluviali din amonte.

În partea de E, între metrii 3 - 15 la adâncimea de -0,80 m, s-a dat peste o masă de pietre, de dimensiuni diferite, dispusă în două grupări despărțite de un prag transversal, alcătuit dintr-un pietriș amestecat cu pământ. Masa de pietre prezintă denivelări până la adâncimea de -1,30 m.

În conformitate cu situația stratigrafică, stratul de pietriș se află la baza unui șanț orientat NE-SV, iar masa de pietre, care acoperă aproximativ 12 m din lungimea secțiunii în partea de N, suprapune loess-ul. Între m 16 - 17, la -0,80 m adâncime, a fost surprinsă talpa unui zid orientat spre NE (150°), demantelat de la adâncimea de -0,60 m. O situație similară a fost întâlnită la m 21 unde talpa unui zid (între -0,80 și

-1,00 m adâncime), a cărei groapă de demantelare nu a putut fi surprinsă în profilele secțiunii, are aceeași orientare ca și a zidului anterior.

Ambele temelii suprapun un strat de pământ galben, fiind acoperite de o lentilă de pământ compactat. Materialul recoltat în această porțiune a secțiunii, sărac, fragmentar și neelocvent, este de factură romană.

7.1. În jumătatea vestică a secțiunii, între m 24 - 27, la adâncimea de -1,25 m s-a profilat groapa unui bordei. Acesta are formă ovală; partea sa sudică, aflată în peretele secțiunii, a rămas necercetată. Are diametrul lung (E-V) de 2,30 m și o adâncime de -1,50 m. Podina este înconjurată de o plintă, înaltă de 0,30 m la E și 0,50 m la V. Plinta este mai lată la V și mai subțire la E și N. Marginile bordeiului pornesc dintr-un sol galben, pigmentat cu fragmente mici de ceramică și cărbune. Din umplutura gropii au fost scoase fragmente mari de cărămizi romane cu latura de 0,30 m. Bordeiul a perforat un strat de pământ galben și s-a adâncit în loess. Aparține epocii romane târzii.

Între m 28 - 30, din stratul vegetal au fost recoltate fragmente mari de cărămizi cu latura de 0,30 m și grosimea de 0,04 m, identice celor descoperite în groapa bordeiului.

7.2. O situație aparte a fost surprinsă în capătul vestic al secțiunii, între m 35 - 37, unde, la adâncimea de -0,70 m, pe un nivel de locuire au apărut materiale romane târzii (sec. IV) alături de fragmente medievale timpurii (sec. X). În capătul vestic al secțiunii, nivelul a fost perforat de o groapă ovală, adâncă de -0,40 m și cu diametrul de 0,75/1,00 m. Groapa conținea câteva fragmente mici ceramice de factură romană. Partea sa nordică, situată în capătul sudic al secțiunii S₂, a fost intersectată de o locuință medievală timpurie.

8.0. b) S₂ - Această secțiune transversală a intersectat capătul estic a secțiunii S₃ vest și s-a unit cu capătul vestic al secțiunii S₁. A fost săpată până la stratul de loess, aflat la adâncimea de -1,90 m, fără să evidențieze situații speciale, în afara resturilor din podina locuinței medievale timpurii, descoperite în capătul sudic și despre care am amintit mai sus.

În capătul nordic al secțiunii, la -1,75 m a fost descoperită o monedă din anii 351 - 354 p.Chr. (LRBC II, 2497).

9.0. c) S₃ vest a fost executată în apropierea bazilicii, într-o zonă acoperită cu un strat gros de pământ galben, adus aici din săpăturile noastre anterioare.

Stratul de cultură începe de la -1,00 (-1,15 m) adâncime și este continuu. Conține un număr apreciabil de fragmente ceramice, fragmente de cărămizi și țigle, grupate în dreptul m 4 - 10, până la adâncimea de -1,50 m (-1,75 m).

Materialul arheologic este alcătuit în cea mai mare parte din fragmente de oale, încadrate cronologic în sec. X (vezi, Peuce X/1991, 1, p. 361; 2, p. 318, pl. II), alături de care apar și fragmente răzlețe de recipiente de factură romană provincială, ceea ce relevă, ca și în secțiunile S₁ - S₂, existența unei locuiri anterioare, suprapuse la începutul mil. II de satul medieval. Această locuire este marcată de două monede de bronz descoperite într-un strat de pământ galben murdar, aflat sub stratul de cultură medieval, în dreptul m 5 și 7, la -1,70 m. Monedele aparțin perioadei cuprinse între anii 330 - 341 p.Chr. (LRBC; 535; 549; 556; 563; LRBC I, 599).

9.1. Între m 5 - 7, la -0,90 m adâncime au fost descoperite marginile unui cuptor menajer construit la suprafață, pe un nivel de călcare situat la -1,20 m adâncime. Cuptorul, de formă ovală (1,05/0,90 m), are vatra albiată, înclinată spre gura situată la N. Gura cuptorului a fost întărită cu pietre. În dreptul ei este practică o mică șanțuire în V, cu vârful spre sud.

10.0. d) S₃ est - Secțiunea a fost adâncită până la -1,80 m pe latura de nord, până la steril. Pe latura de sud s-au păstrat elemente de stratigrafie orizontală. S-a dat peste pietre, grupate în dreptul m 4, 7, 11, 16, 21, 22, pe două niveluri. La m 4 și 22 aveau aspectul unor fragmente din talpa unor ziduri asemănătoare celor descoperite în zona vestică a secțiunii S₁, atât ca structură cât și ca orientare. Păstrau un singur șir de pietre, între -0,90 și -1,00 m, într-un strat de pământ de culoare galben-cenușie. Celălalte pietre, grupate la m 7, 11, 16, 21, se aflau la adâncimea de -1,50 m, într-un strat de pământ galben care suprapunea loess-ul. Puținele materiale arheologice, fragmente de cărămizi și țigle, descoperite în săpătură, sunt romane. Lipsesc cu desăvârșire resturile locuirii medievale.

e) Situații similare au fost întâlnite în toate secțiunile transversale (N-S) din zona răsăriteană a sectorului II.

Pietre grupate la adâncimea de -0,80 m (-0,90 m) sunt situate pe un strat de pământ care acoperă o masă amorfă de pietre, sub care se află loess-ul.

Și aici materialul arheologic este în exclusivitate roman. Din stratul vegetal antic a fost recuperată o monedă de bronz, descoperită în S₇ (nord) la -0,55 m adâncime. Moneda este din perioada anilor 352 - 354 p.Chr. (LRBC II, 675).

11.0. Cercetarea arheologică a zonei din vecinătatea de E-SE a bazilicii paleocreștine evidențiază aceleași etape de locuire constatate în interiorul acesteia. Zona a fost locuită în epoca romană târzie și săpăturile au relevat resturile unor construcții pe temelii de piatră. Din păcate materialul arheologic descoperit nu ne asigură și încadrarea cronologică a locuirii romane.

Cele patru monede de bronz sunt din sec. IV p.Chr., din perioada cuprinsă între anii 330 - 354 p.Chr., așadar din etapa anterioară construirii edificiului

paleocreștin. În lipsa altor dovezi, suntem în situația de a contrazice cele afirmate în Peuce X, asupra constituirii așezării romane târzii în jurul bazilicii.

Resturile așezării pot fi legate, mai degrabă, de primul mormânt martiric, dar nu suntem siguri că, după construirea bazilicii, așezarea a continuat să mai existe. Cercetarea arheologică a constatat distrugerea totală și sistematică a nivelului de locuire roman, fenomen care nu are nici o legătură cu așezarea medievală din secolul X. Când și de ce s-a petrecut acest fenomen, nu știm, dar putem afirma că așezarea romană nu a fost incendiată, ci a fost părăsită și apoi demolată.

În secolul X, satul medieval a ocupat numai partea vestică a zonei cercetate de noi, fiind întâlnit numai în secțiunile 2 - 4. În partea de NE a bazilicii, în exterior, a fost cercetat în 1983 un mormânt de înmormântare (vezi, Peuce X, 1, pp. 361 - 364), iar în partea de nord-vest a bazilicii, nava laterală a fost străpunsă de un bordei (cercetări 1975 - în Acta MNap. 14, p. 252).

Archaeological Researches in the Zone of the Paleo-Christian Complex at Niculișel, Tulcea County

Abstract

The archaeological excavations of 1994 at Niculișel had as a goal the updating and the completing of the data available after the diggings of 1971, 1975, 1984 - 1985, using new technical and scientific elements. The research developed in two sectors: s e c t o r I - inside the basilica; s e c t o r II - outside, south-east.

In the first sector, we aimed to finish the research of the basilica's interior, with the purpose of the elaboration of the restoration project of the paleo-Christian complex.

The archaeological researches developed in the sector II aimed to get scientific information about the area where the basilica complex was situated in the ancient times.

Despite the destruction of this edifice due to the intervention during the end of the XIXth century and the beginning of the XXth, the archaeological researches within the sector I brought to light two phases of living, clearly separated.

Foundations of stones consolidated with earth belong to the first phase. It was discovered in the zone of the façade and in the central zone of the edifice, and it has different structure and orientation than the basilica's walls, which overlapped the foundations.

The archaeological researches brought to light two phases of building previous to the moment of the building of the basilica. The first phase had deep foundations, dated to the end of the IIIrd cent. and the beginning of the IVth cent. AD. The second phase had superficial foundations implanted in a leveling bed of the first half of the IVth cent. AD. The second phase of building suits to the first martyr tomb discovered in front and on the axis of the entrance into the monumental crypt.

The second phase begins in the same time with the building of the monumental crypt and of the basilica that had a three-naved plan, i.e., during the last decades of the IVth cent. AD. At its turn, this phase had at least one subsequent phase, related to the

endorsement of a *nartex* with a porch opened along the line of the façade, and of an *atrium* in its prolongation, limited by thin walls built of stones and bricks linked with earth.

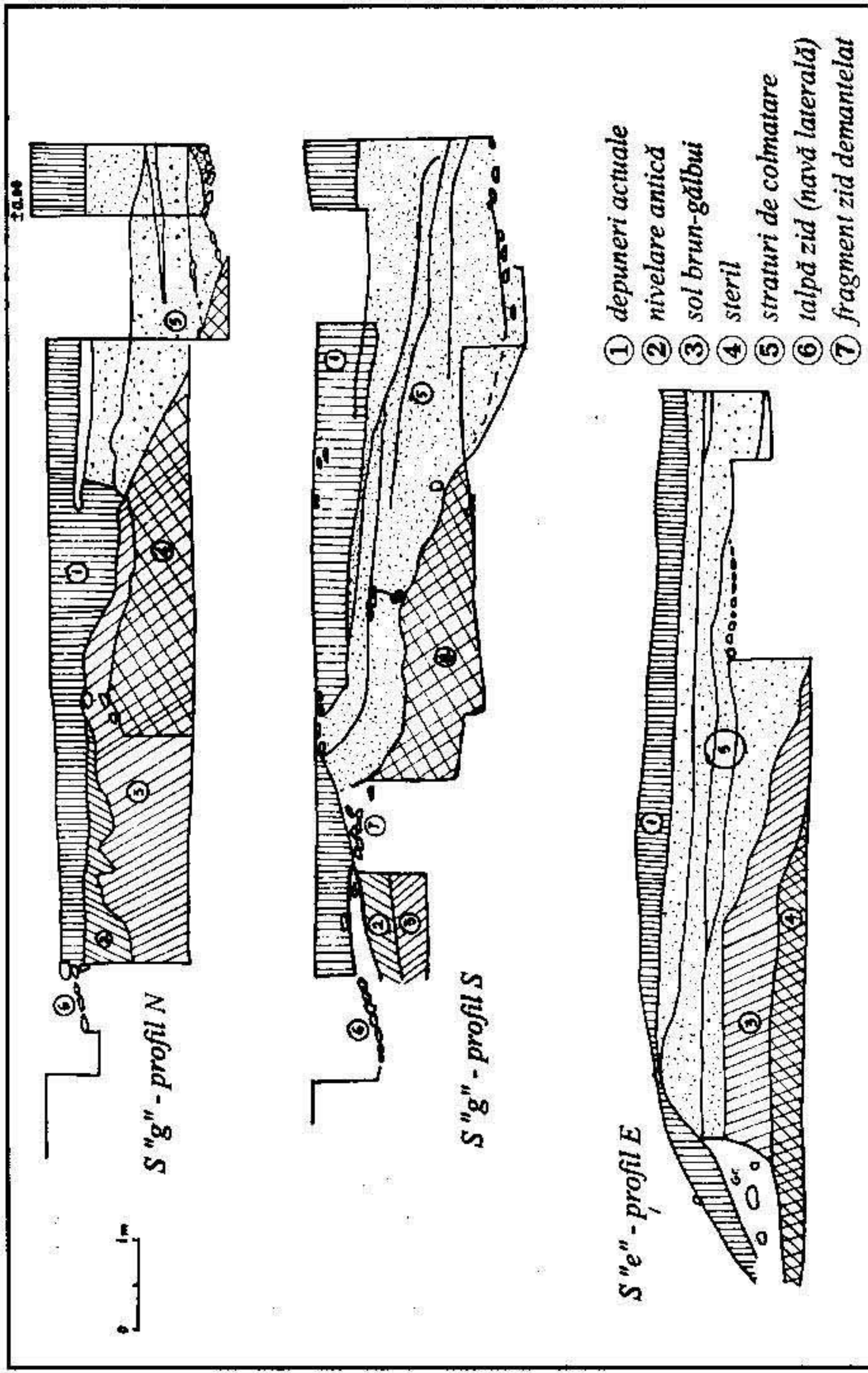
The closure of the sanctuary with a transversal *crepidoma*, as well as the delimitation of the naves with continuous stylobates, situation which we still find in present, was made due to the ample space of the basilica when the *nartex* and the *atrium* were endorsed in the zone of the façade. The moment when these works were finished corresponds to an intervention intercepted in front of the entrance in the crypt buried under the pavement of the *presbyterium* where a well dug in the earth was discovered and researched in 1975. The digging of this well brought about the destroy of the acroterium above the entrance into the crypt. The stones were found at the bottom of the well, together with a coin dated 408 - 423 AD of Theodosius II.

The elements provided by the planimetric rise of the basilica's space confirm the building *ab initio* of the complex at Niculițel according to the Byzantine foot (= 0.32 m).

In its preserved form, this complex belongs to the provincial series of the "Greek" basilicas, with a *nartex* opened to the central nave, separated from the side naves by continuous *stylobates* and with a *presbyterium* surrounded as a rectangle-shaped sanctuary which hid under its pavement both the remains of the first martyr tomb and the big martyr crypt with the mortal remains of six martyrs.

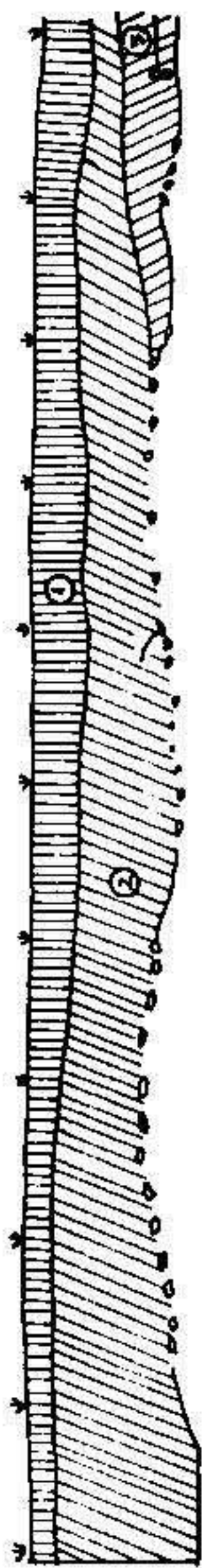
In sector II the archaeological researches in the east-south-eastern vicinity of the basilica stress that this area was inhabited at the beginning of the late Roman epoch. The excavations brought to light the remains of some buildings on foundations made of earth linked with earth, having the same orientation with those destroyed by the location of the basilica. The coins discovered here belong to the period included between 330 - 354 AD, period which is previous to the building of the basilica, the remains of the settlement being in a possible relation with the presence of the first martyr tomb.

According to the archaeological research, we established the entire and systematic destroy of the level of Roman living. The middle age settlement of Xth cent. overlapped the ancient beds only in the western side of the researched zone, in which we discovered the remains of a buried dwelling. The middle age settlement has nothing to do with the destroy of the Roman settlement which was abandoned and demolished in a previous moment. We can stress that the basilica was in ruin during the Xth cent., since in the north-western corner of the central nave the pit of a middle age earth-dug hut was situated.

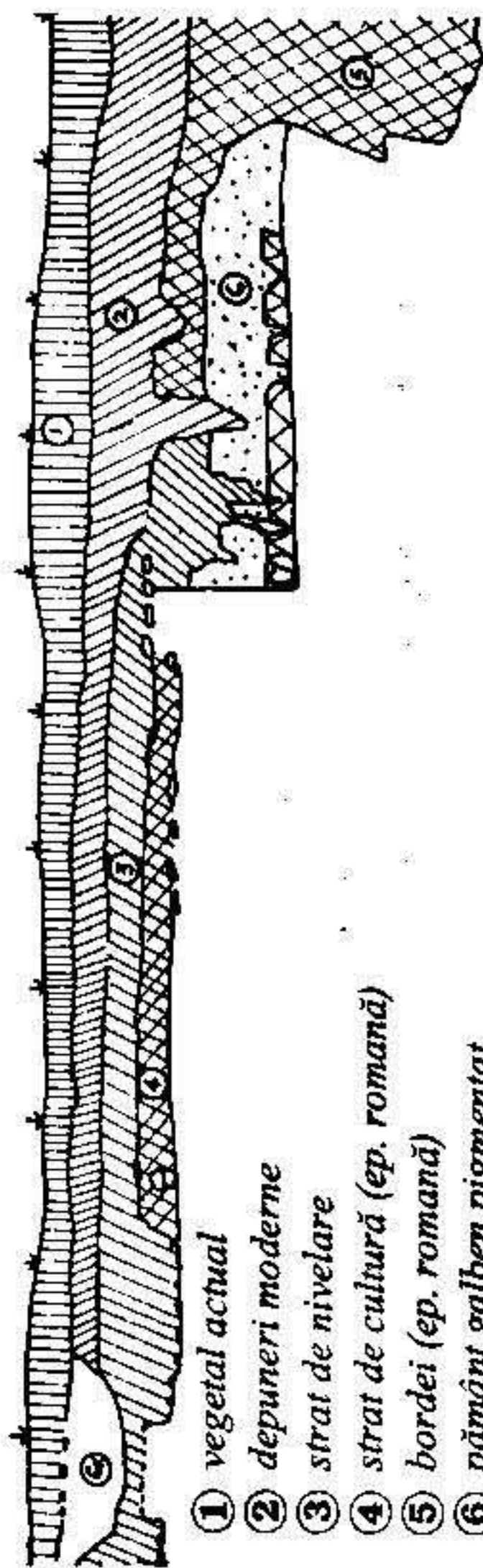

Pl. IB. Profilele secțiunii "g" din fața sanctuarului și profilul estic al secțiunii "e" executată pe direcția stilobatului dispărut.

Pl. IB. Profiles of the section "g" in front of the sanctuary and the eastern profile of the section "e" on the direction of the lost stylobate.

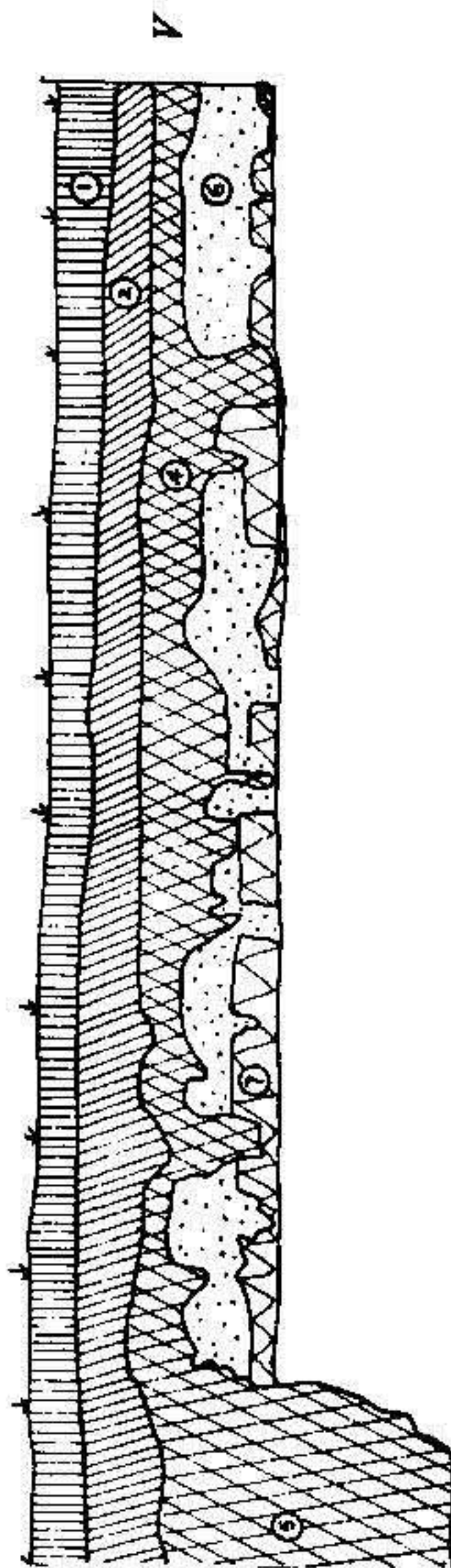
E

S₁ - profil S

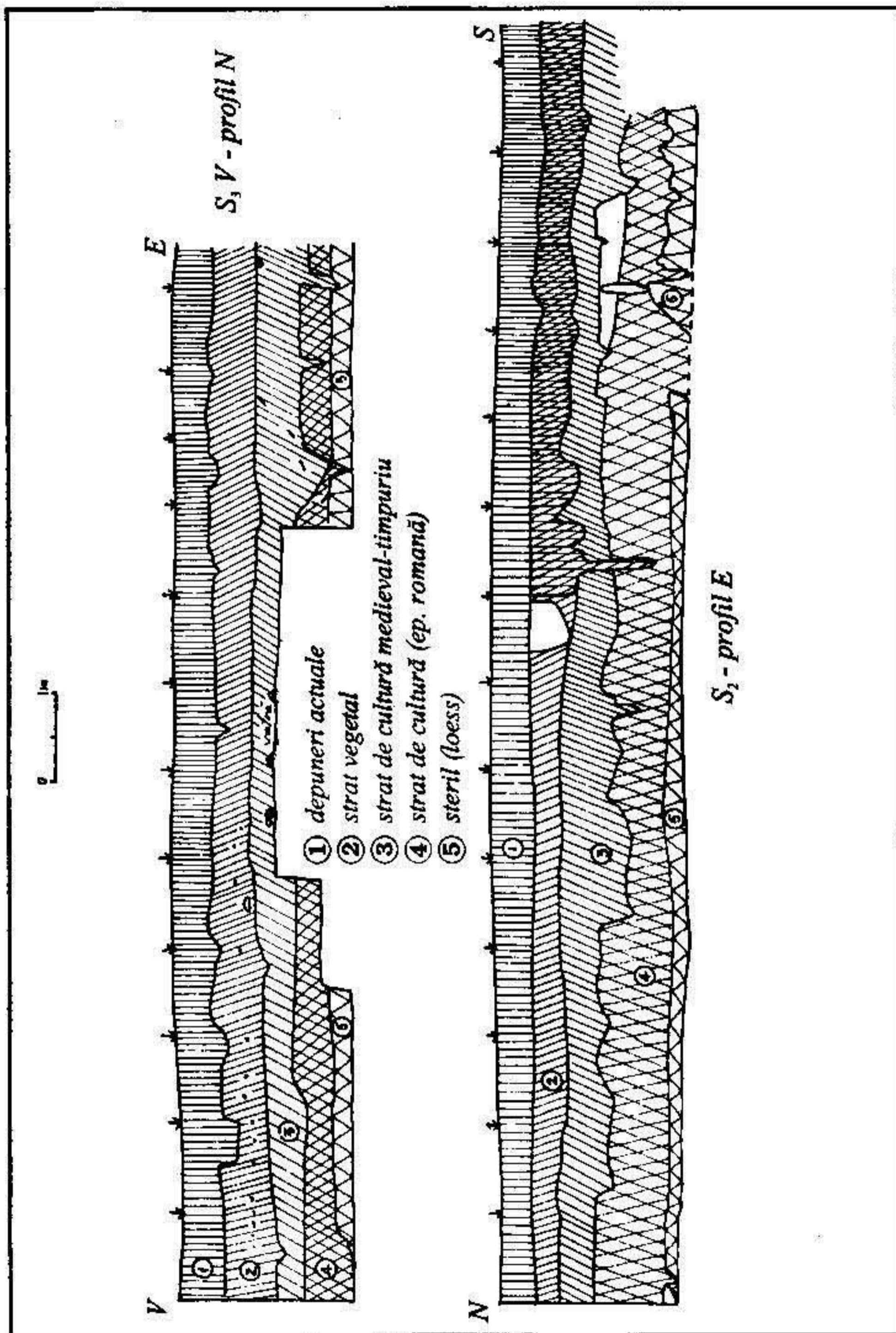

- ① vegetal actual
- ② depuneri moderne
- ③ strat de nivelare
- ④ strat de cultură (ep. romană)
- ⑤ bordei (ep. romană)
- ⑥ pământ galben pigmentat
- ⑦ loess

V

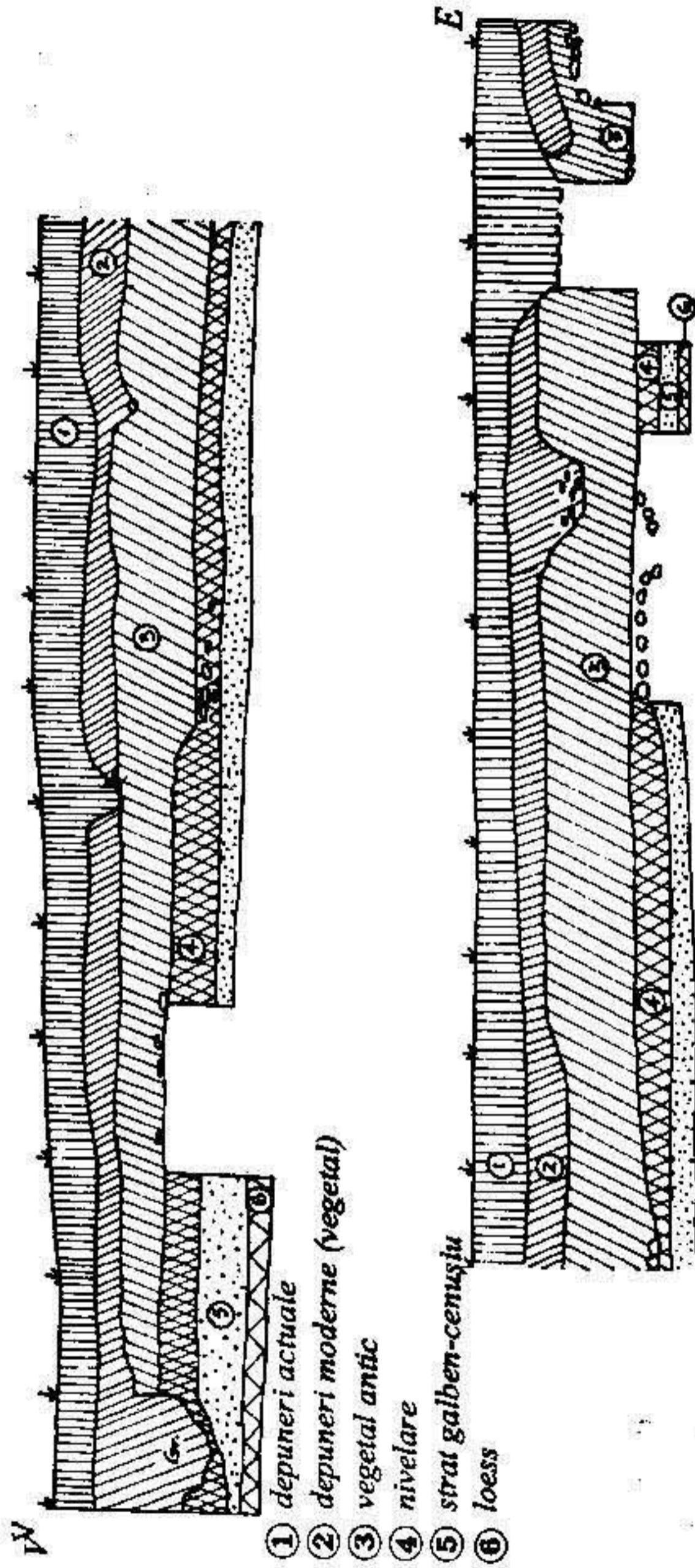
Pl. II. Profilul de sud al secțiunii S₁ din sectorul II. • Pl. II. The southern profile of the section S₁ within the sector II.

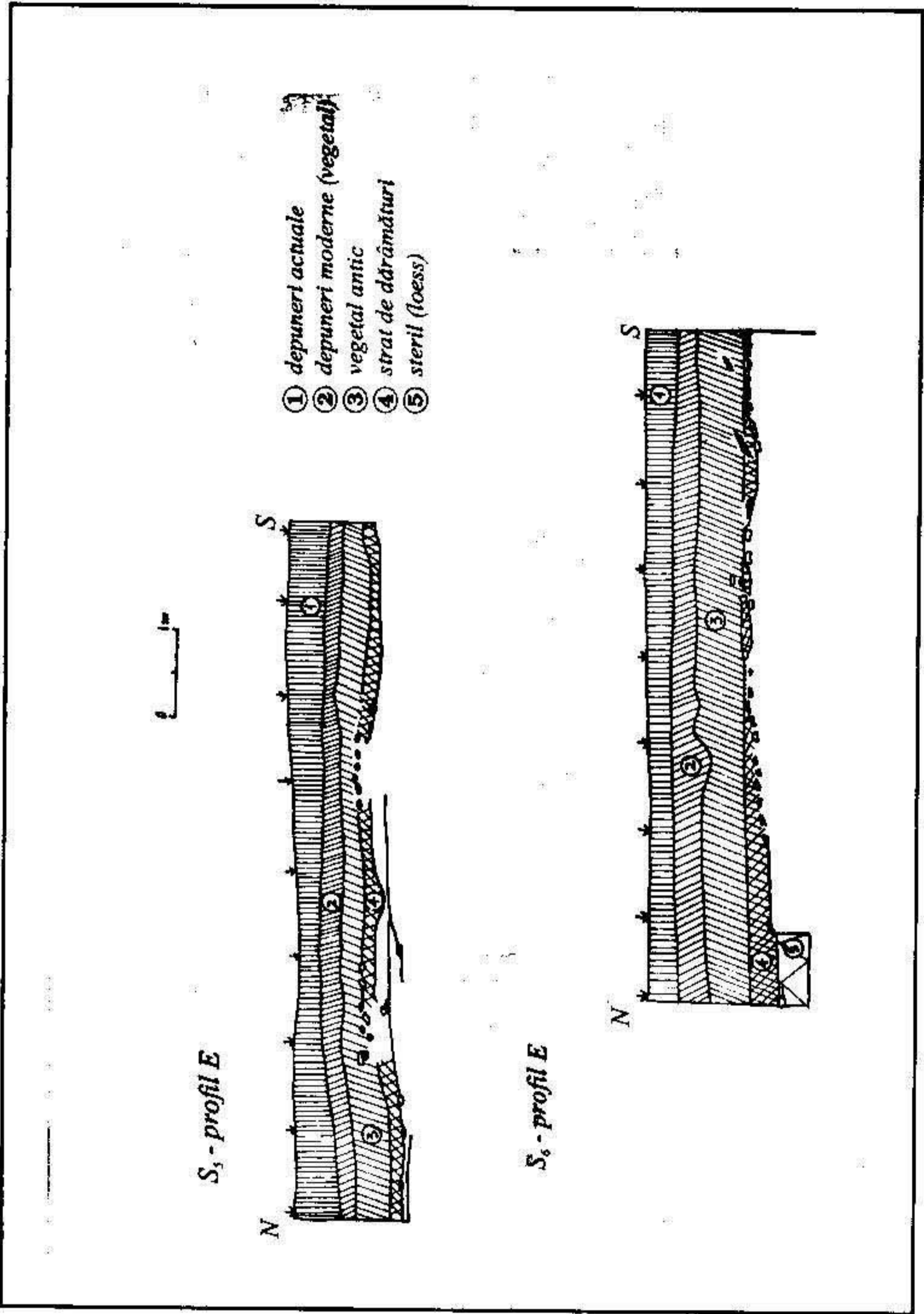
Pl. III. Profilul de nord al secțiunii S₃-vest și cel de est al secțiunii S₂ din sectorul II.

Pl. III. The northern profile of the section S₃-west and the eastern profile of the section S₂ within the sector II.

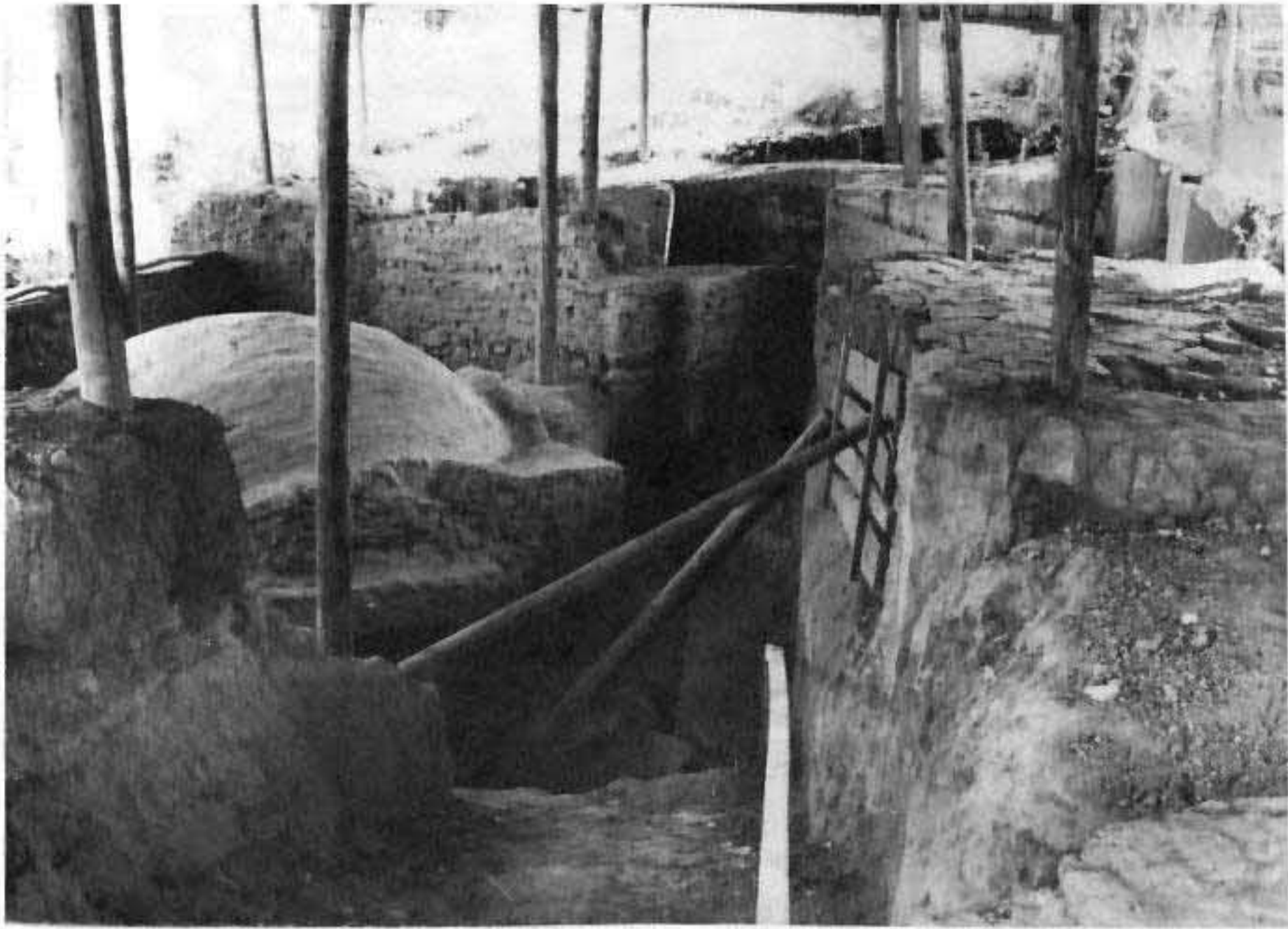
0 1m
S₃E - profil N

Pl. IV. Profilul de nord al secțiunii S₃-est - sector II. ♦ Pl. IV. The northern profile of the section S₃-east - sector II.

Pl. V. Profilele estice ale secțiunilor S₅ și S₆ din sectorul II. ♦ Pl. V. The eastern profiles of the sections S₅ and S₆ - sector II.

1

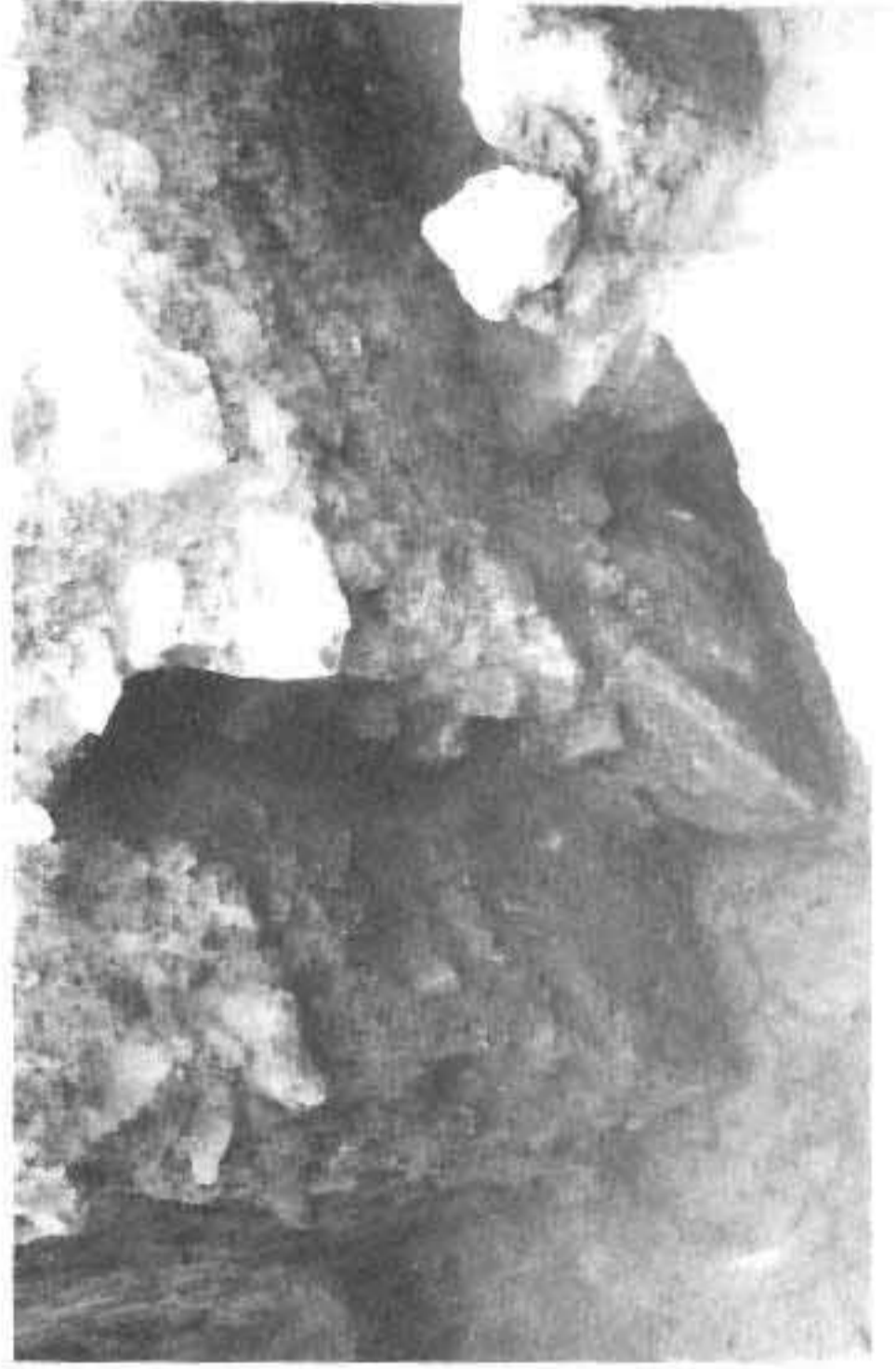
2

Pl. VI. 1 - Capătul estic al absidei, cu pilastru "țesut"; 2 - Fragment din talpa stilobatului de est (foto 1975, 1984); elemente dispărute în prezent datorită prăbușirii terenului.

Pl. VI. 1 - The eastern side of the apsis, with "woven" pilaster; 2 - Fragment of the basis of the eastern stylobate (photo 1975, 1984); nowadays lost due to the fall of the ground.

1

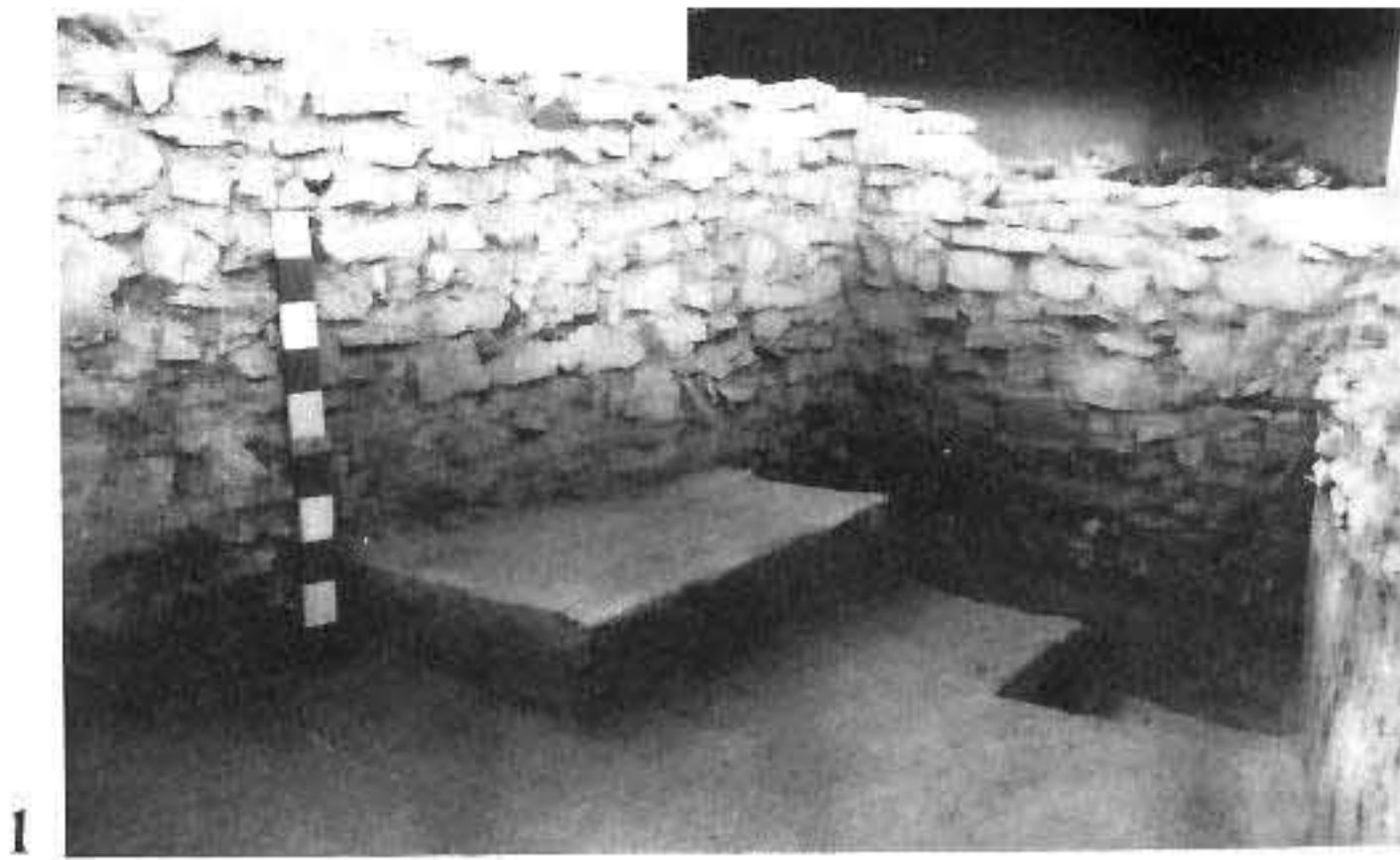
2

3

Pl. VII. Zidul de fațădă al bazilicii în zona *nartex*-ului, cu capătul de SV demantelat de o groapă modernă.

Pl. VII. The facade wall of the basilica in the *nartex* zone, with the south-western side dismantled by an actual digging.

1

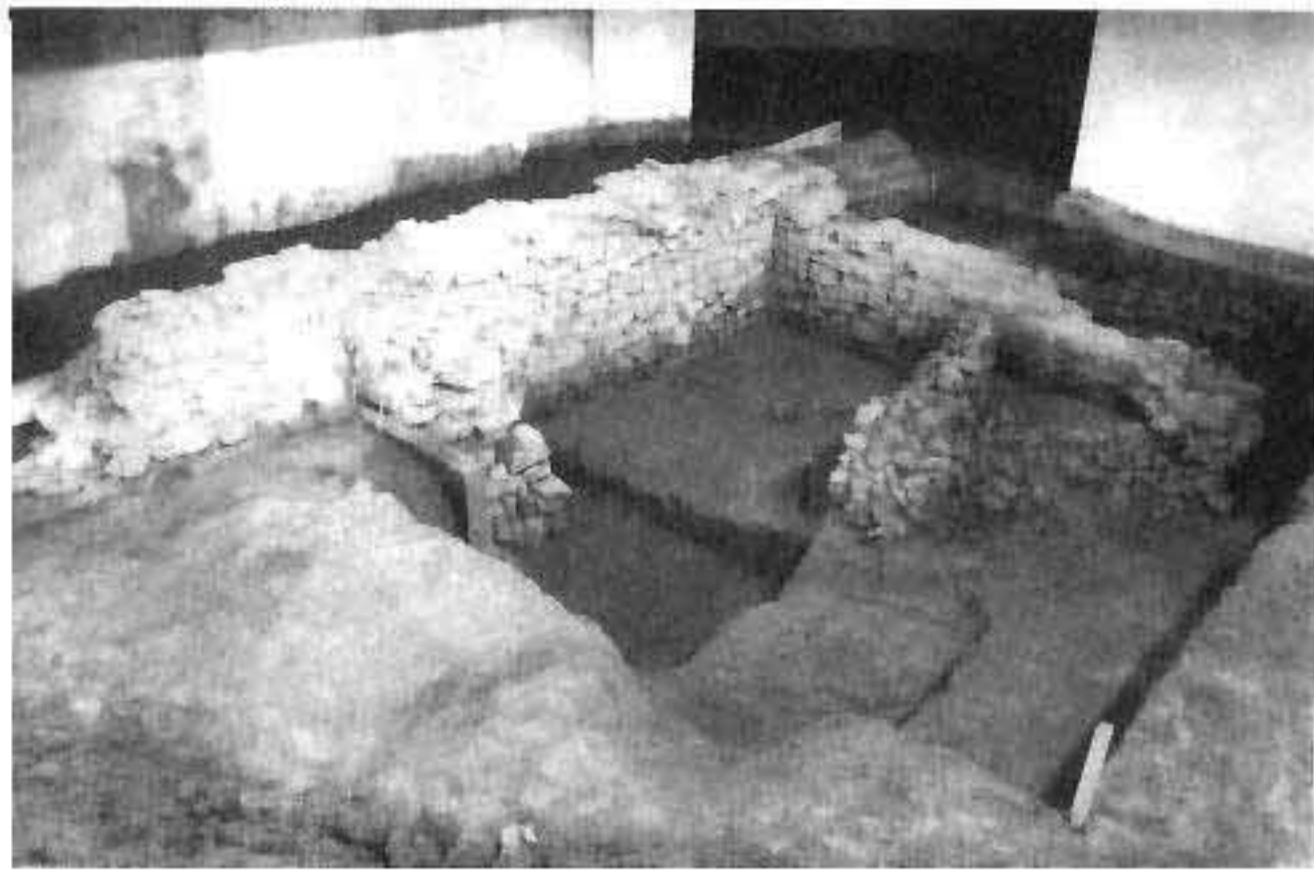
2

3

Pl. VIII. Fundația zidurilor în colțul de SE al bazilicii; în foto 3 se observă patru faze constructive: două anterioare bazilicii și una ulterioară, prin adosarea *nartex*-ului.

Pl. VIII. The foundation of the walls in the south-eastern corner of the basilica; photo 3 presents the four phases of the building: two previous to the basilica and one subsequent, when the narthex was endorsed.

1

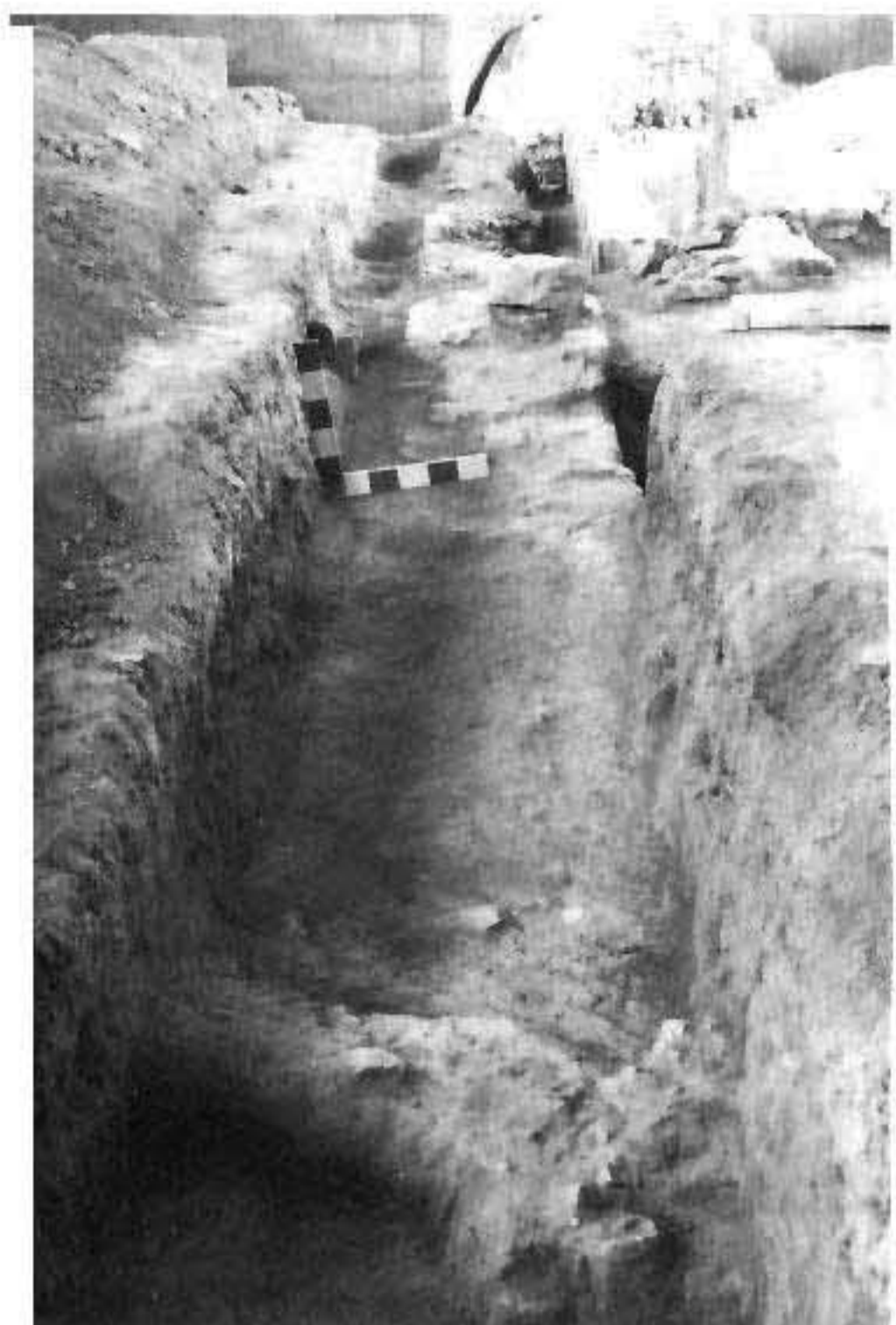
2

3

Pl. IX. Vedere asupra colțului de SE al bazilicii cu pilastru "țesut" pe zidul lateral (caseta "a").

Pl. IX. View of the south-eastern corner of the basilica with "woven" pilaster on the lateral wall (square "a").

3

Pl. X. Resturile stilobatului de vest din faza a II-a a edificiului bazilical (secțiunea "b").
Pl. X. Remains of the western stylobate of the IInd phase of the basilica building (section "b")

1

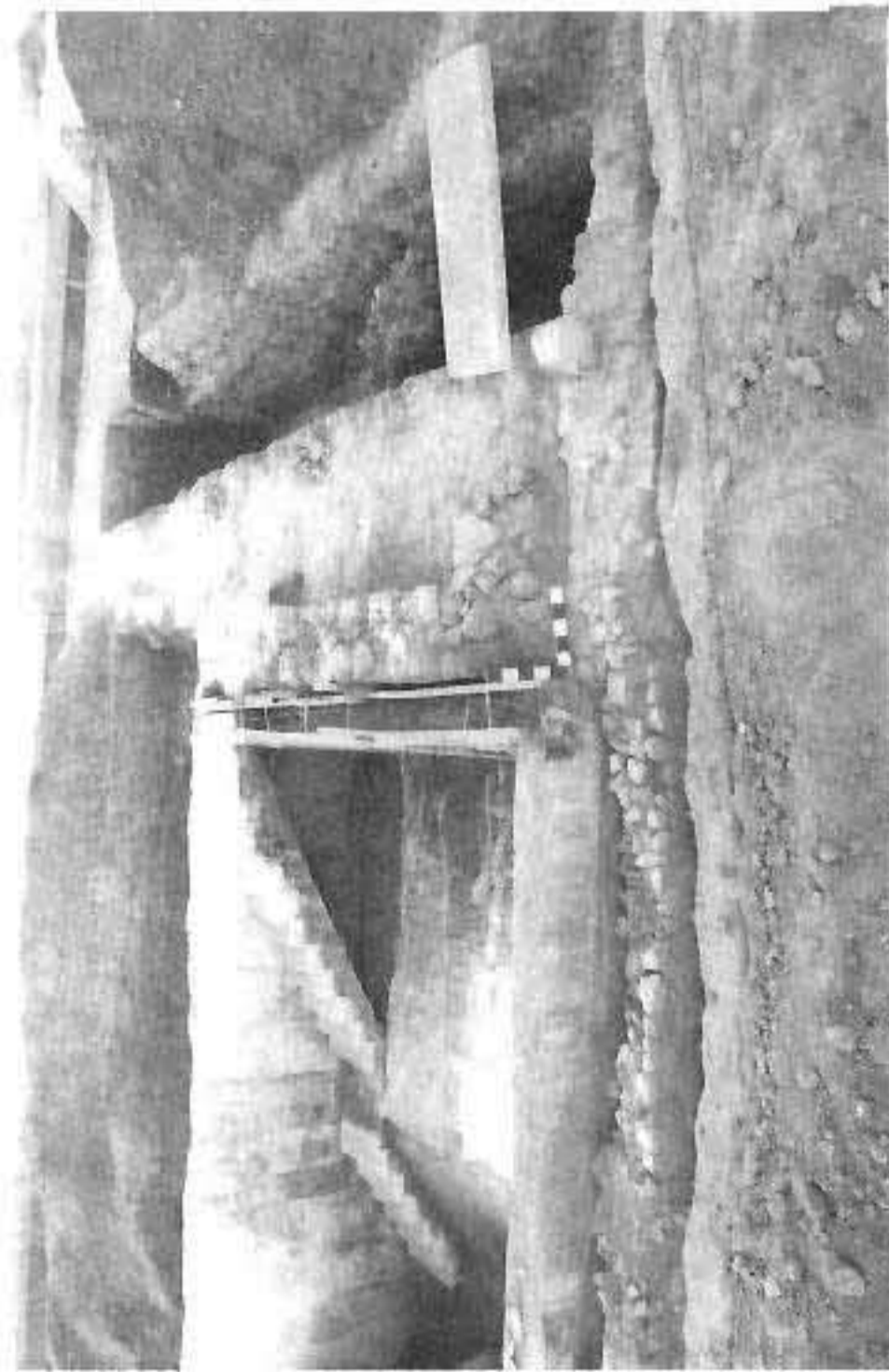
2

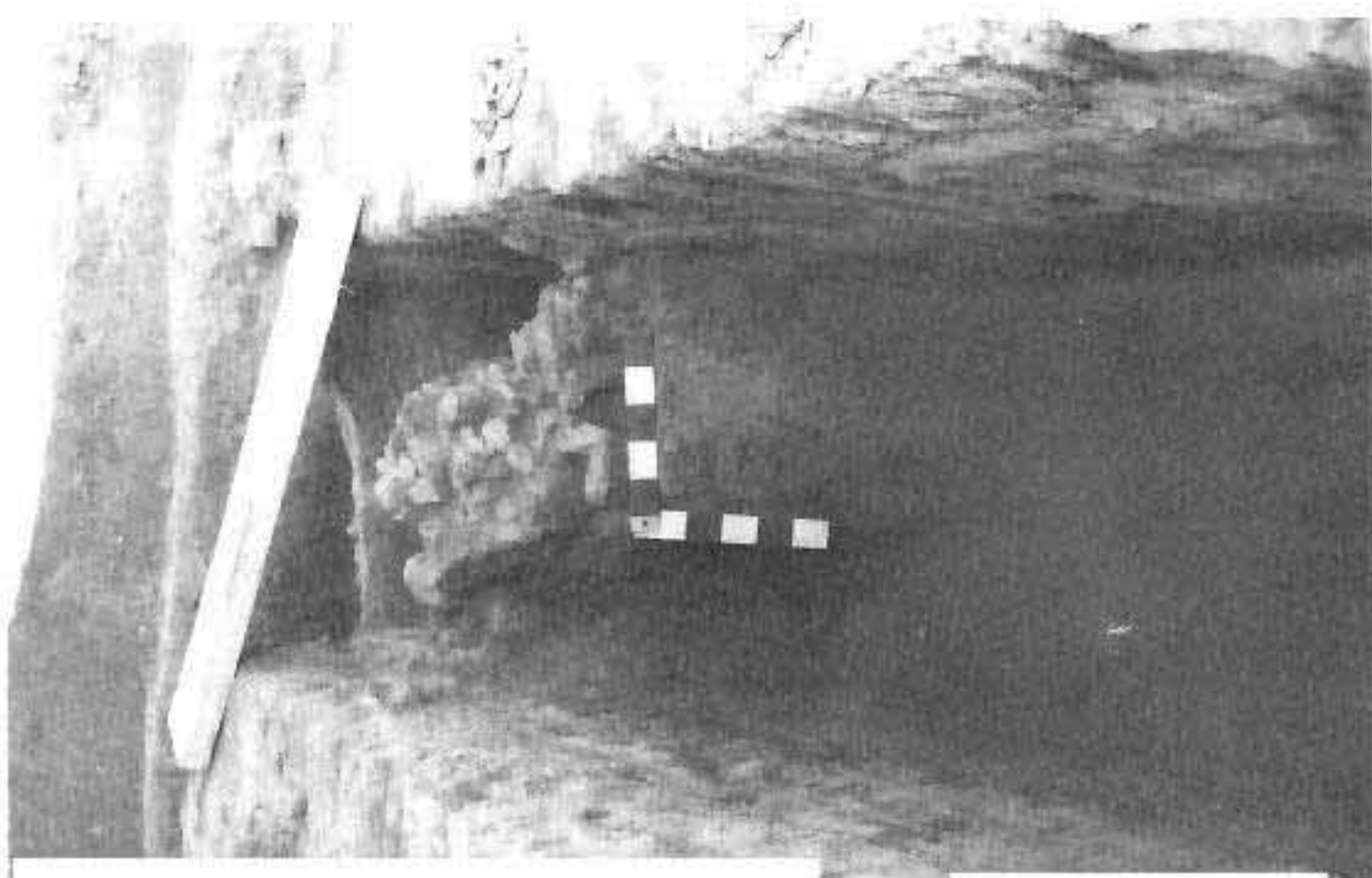
3

Pl. XI. Stilobatul de vest și temelia zidului de demarcație a *presbyterium*-ului cu pilastru la vest (secțiunea "c").

Pl. XI. Western stylobate and the foundation of the demarcation wall of the presbyterium with a pilaster at west (section "c").

1

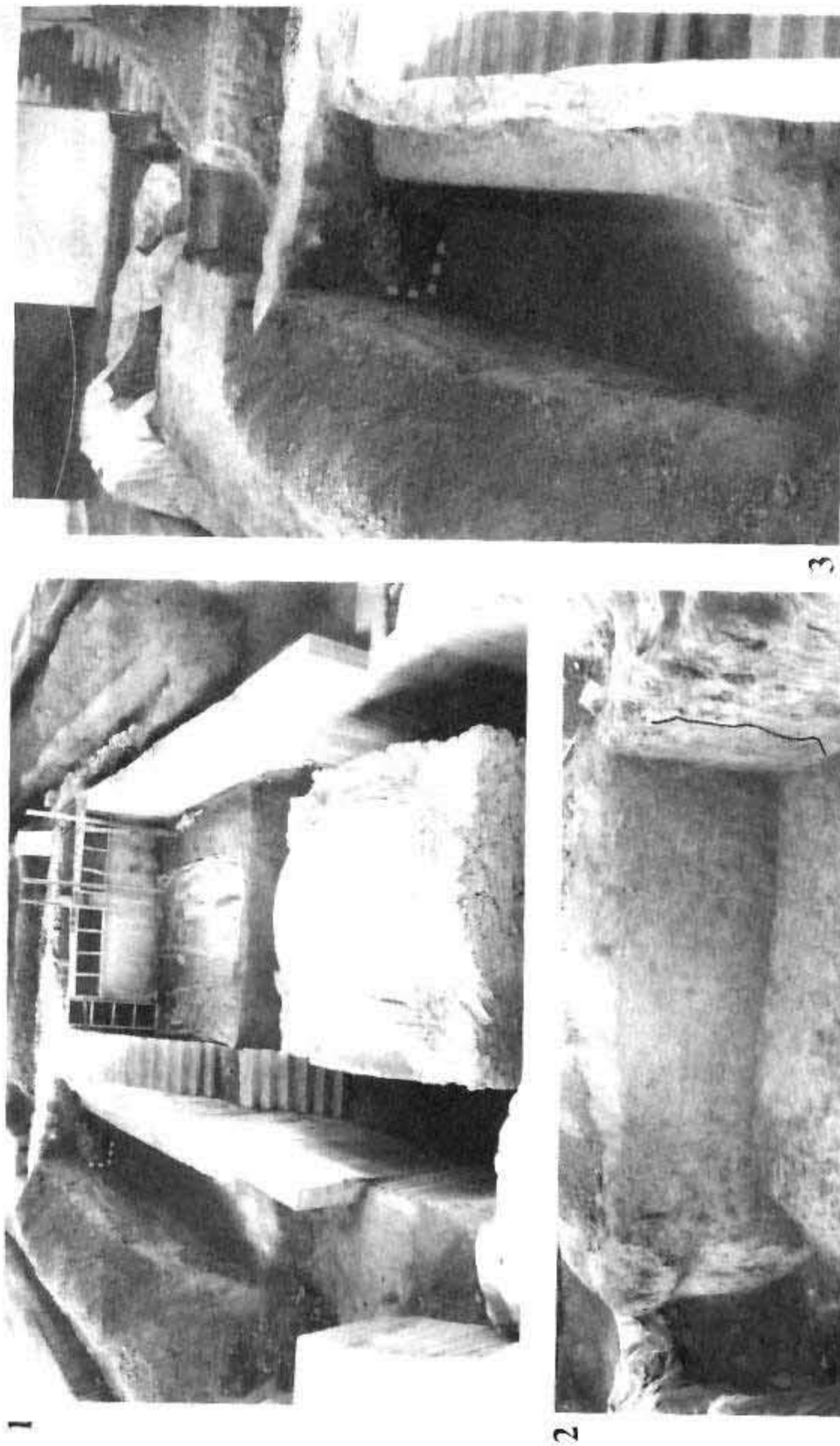
3

2

Pl. XII. 1, 3 - Secțiunea "g" cu fragment de temelie demolată de constructorii bazilicii; 2 - Poarta nivelului de demantelare modernă a stilobatului de vest.

Pl. XII. 1, 3 - Section "g" with a fragment of foundation demolished by the builders of the basilica; 2 - The gate of the actual level of dismantling of the western stylobate.

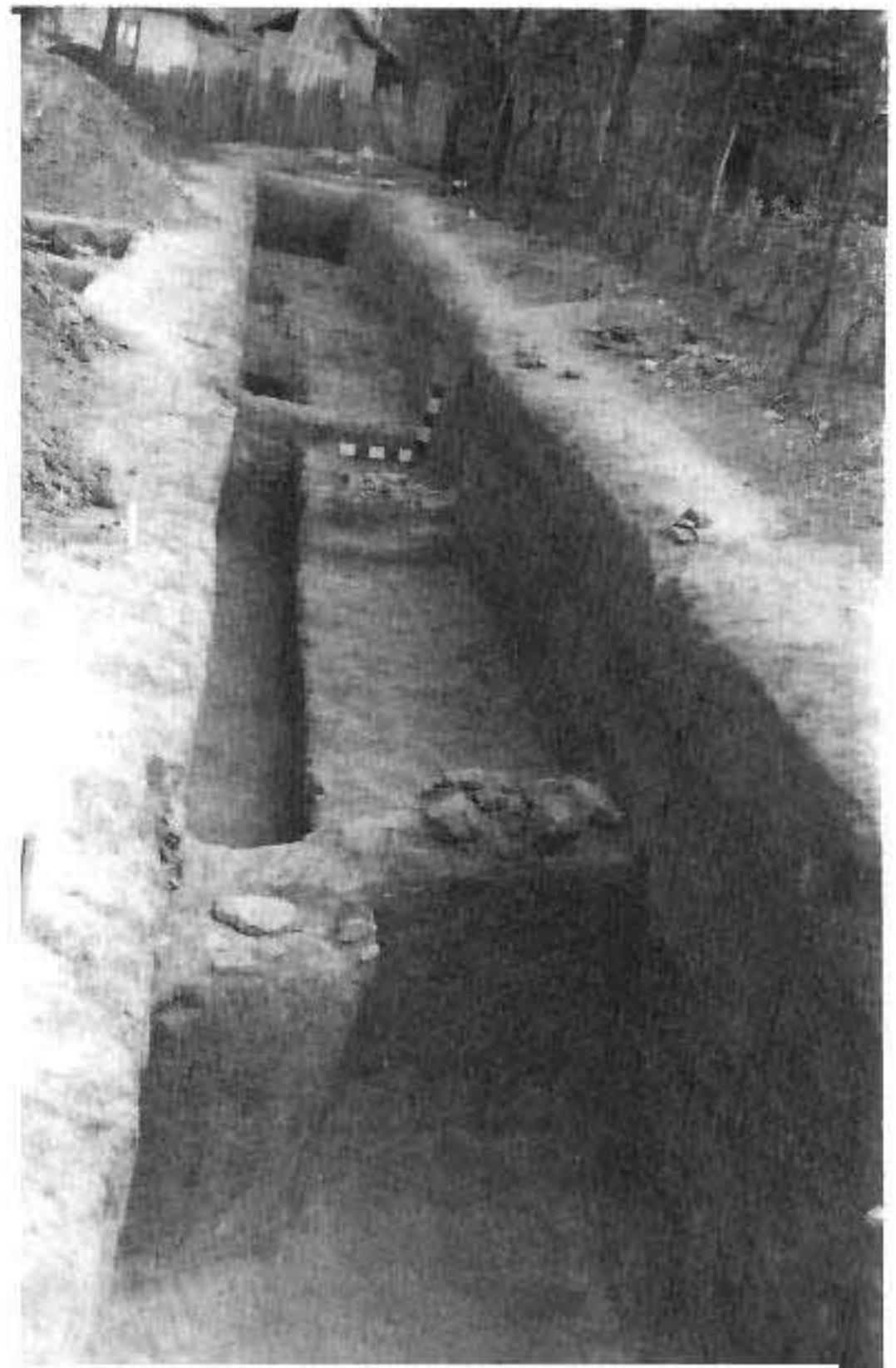

Pl. XIII. 1 - Zona sanctuarului cu cele două morminte martirice; 2 - Grup de pietre colmate în secțiunea "c";
3 - resturile primului mormânt martiric; în profilul sudic al casei, groapa unui mormânt de înhumare în
poziție chiră.

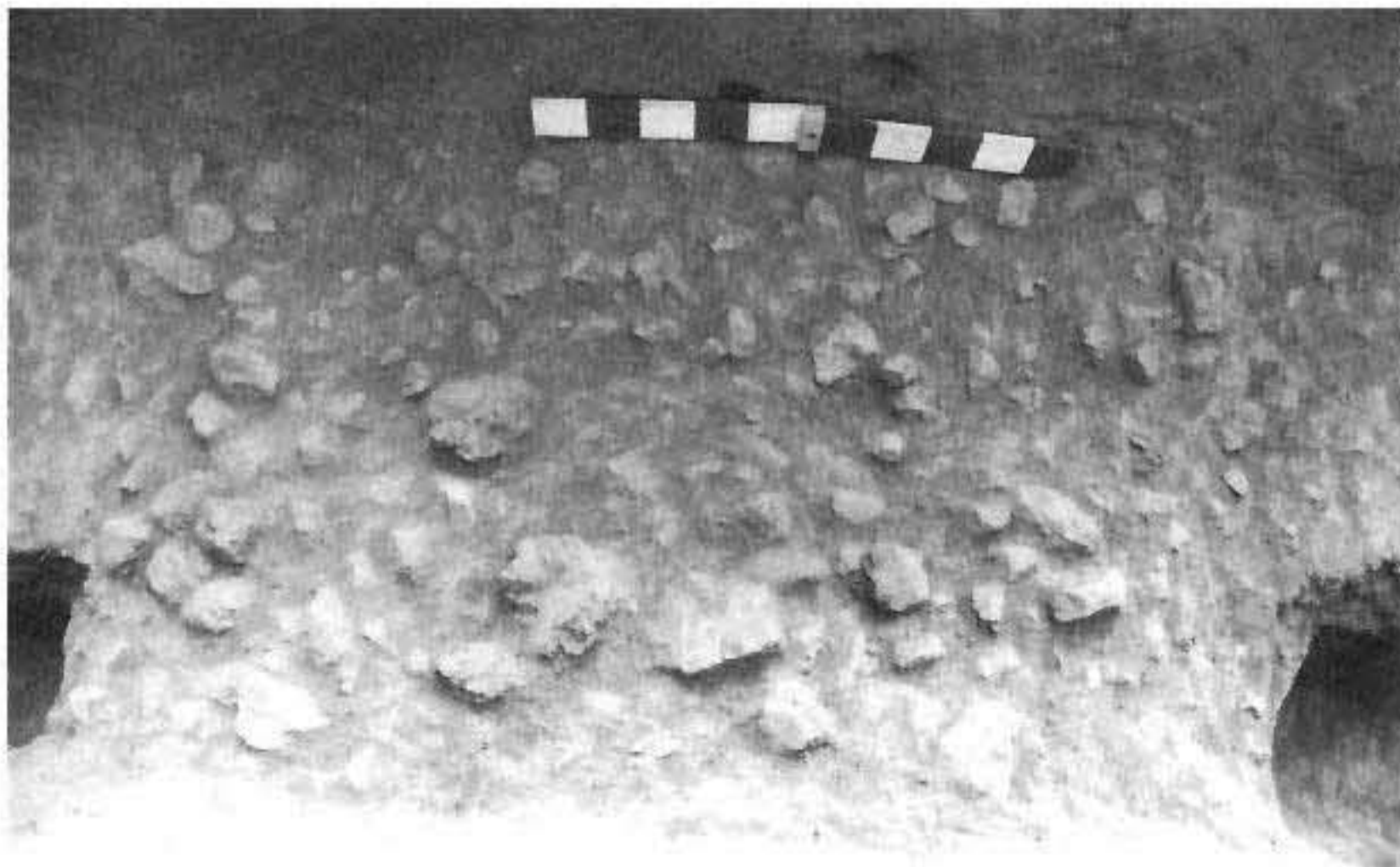
Pl. XIII. 1 - Zone of the sanctuary with the two martyr tombs; 2 - Group of stones silted in the section "c";
3 - Remains of the first martyr tomb; in the southern profile of the square - the pit of an inhumation tomb in a
crouched position.

I

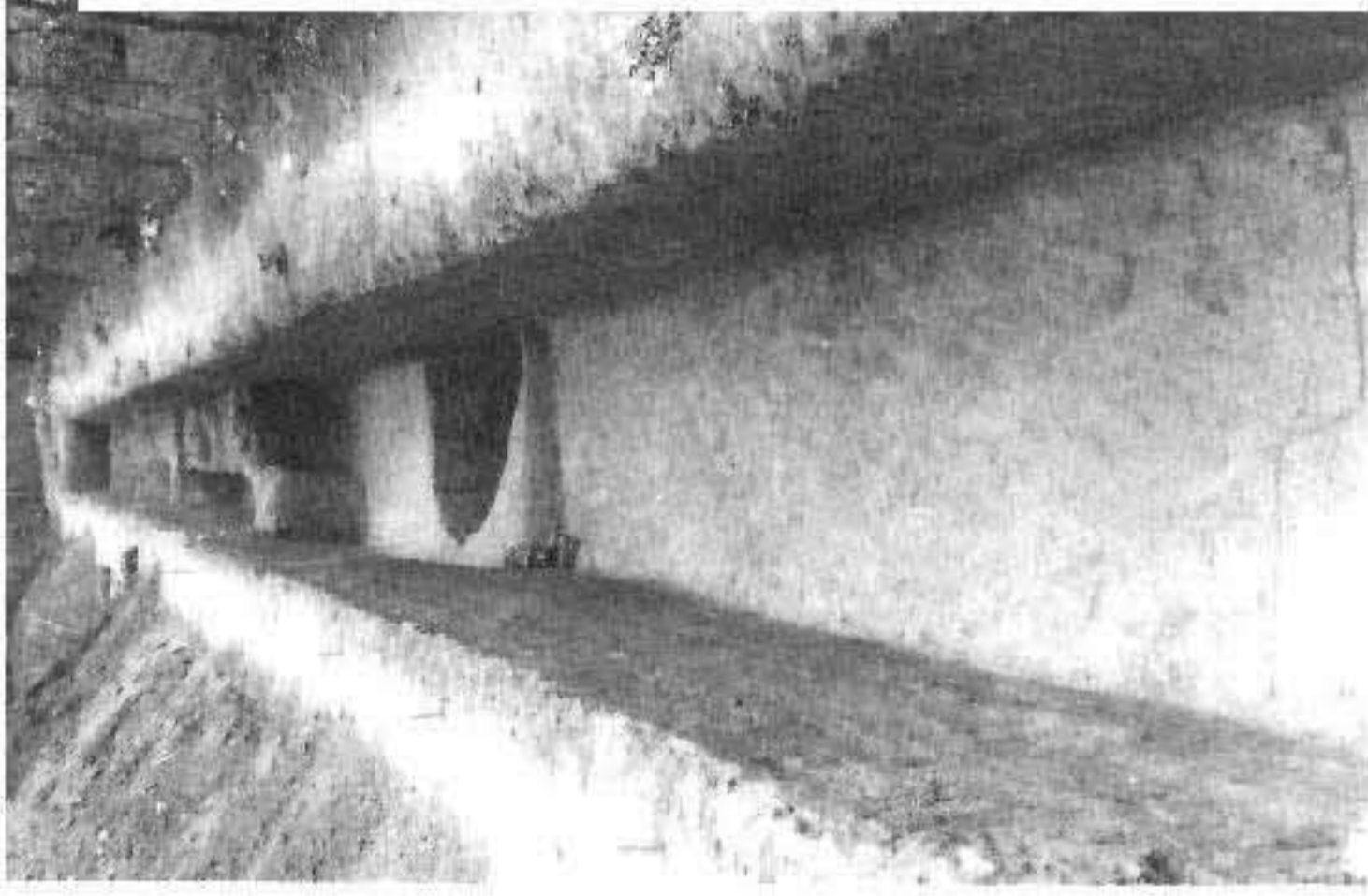

2

3

Pl. XIV. Vedere asupra secțiunii S_1 din sectorul II.
Pl. XIV. View of the section S_1 - sector II.

1

2

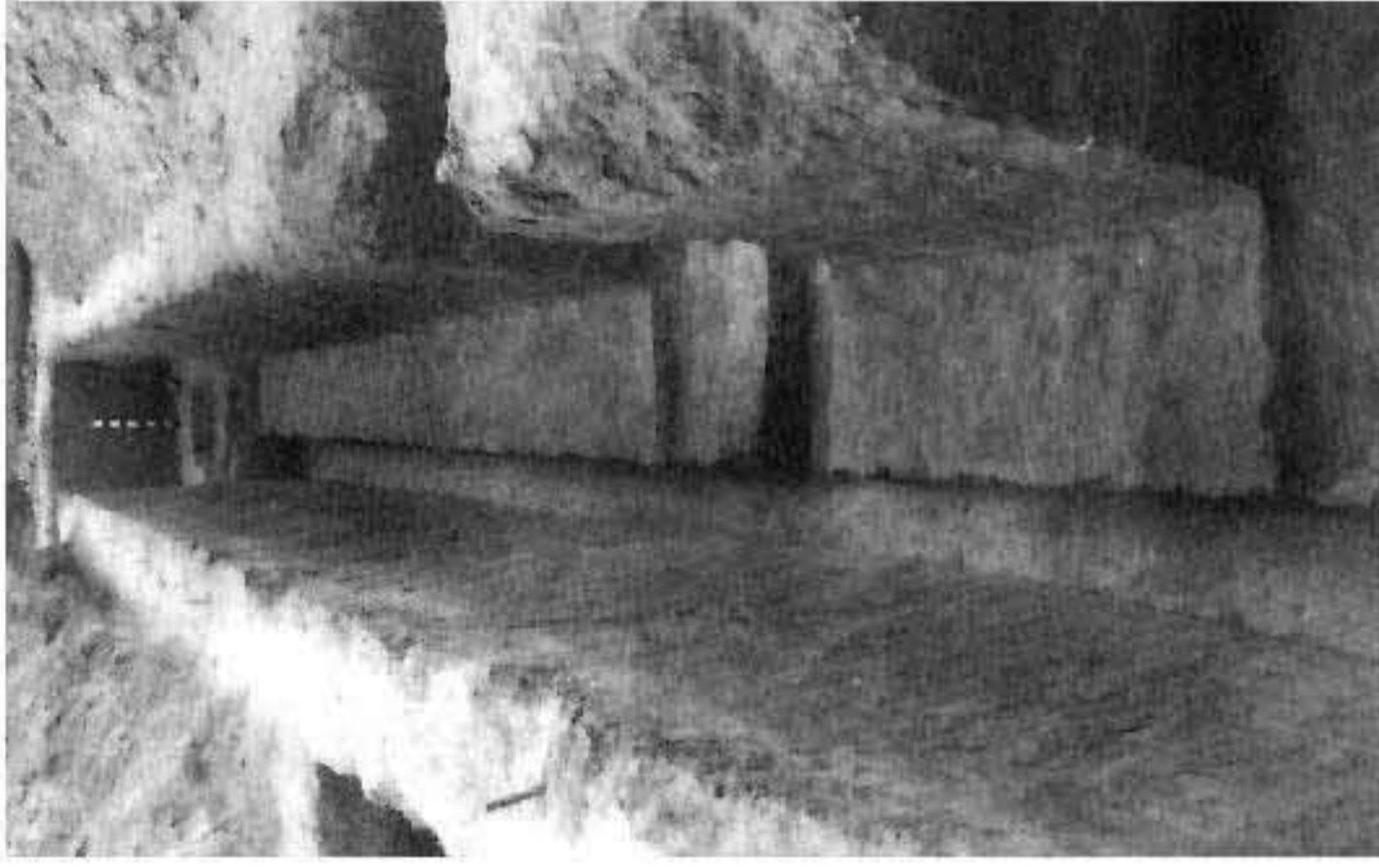

3

Pl. XV. Secțiunea S_J-vest cu groapa unui bordei de epocă romană (sector II).
 Pl. XVI. Secțiunea S_J-vest with the pit of an earth-dug hut of Roman epoch (sector II)

1

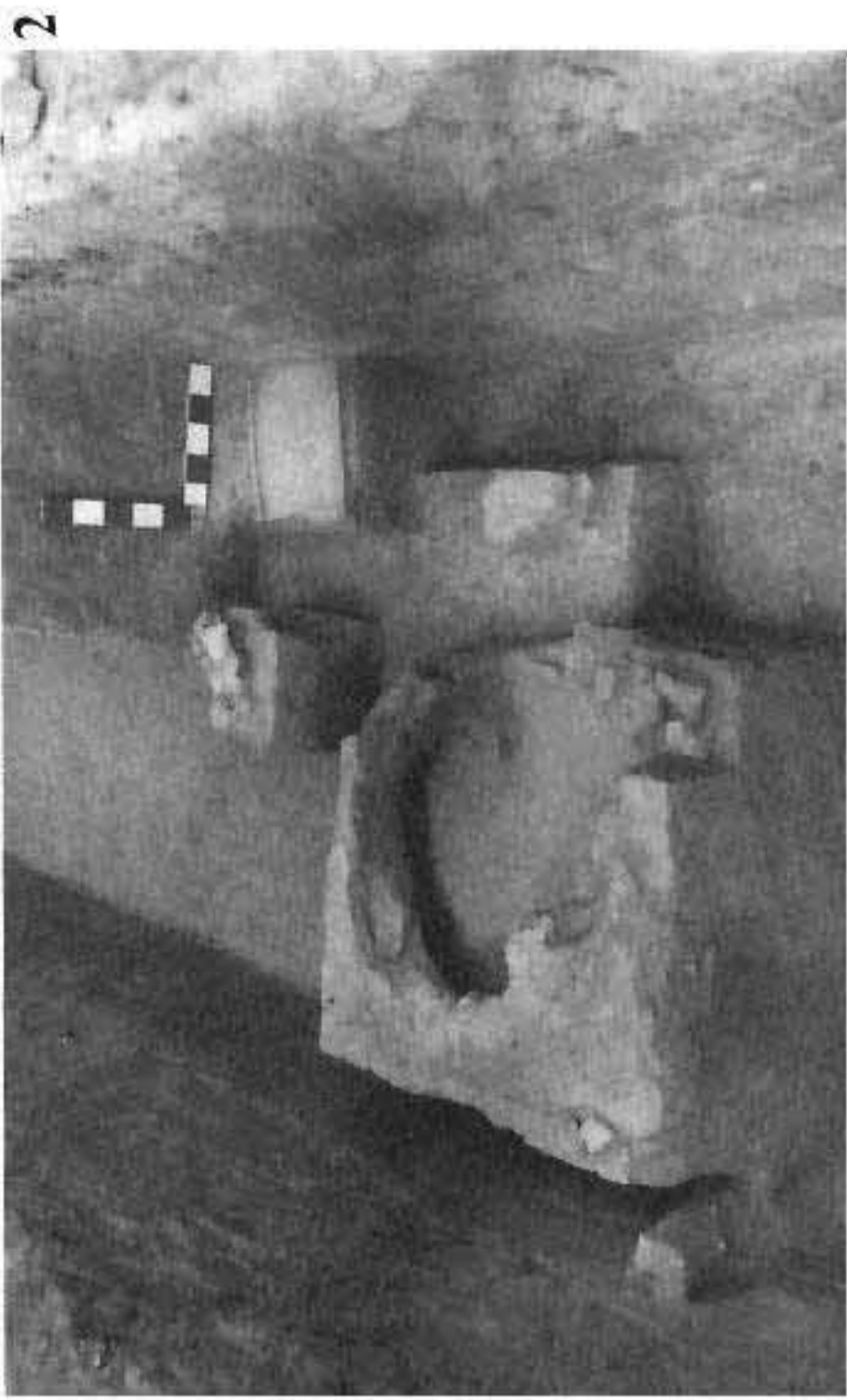
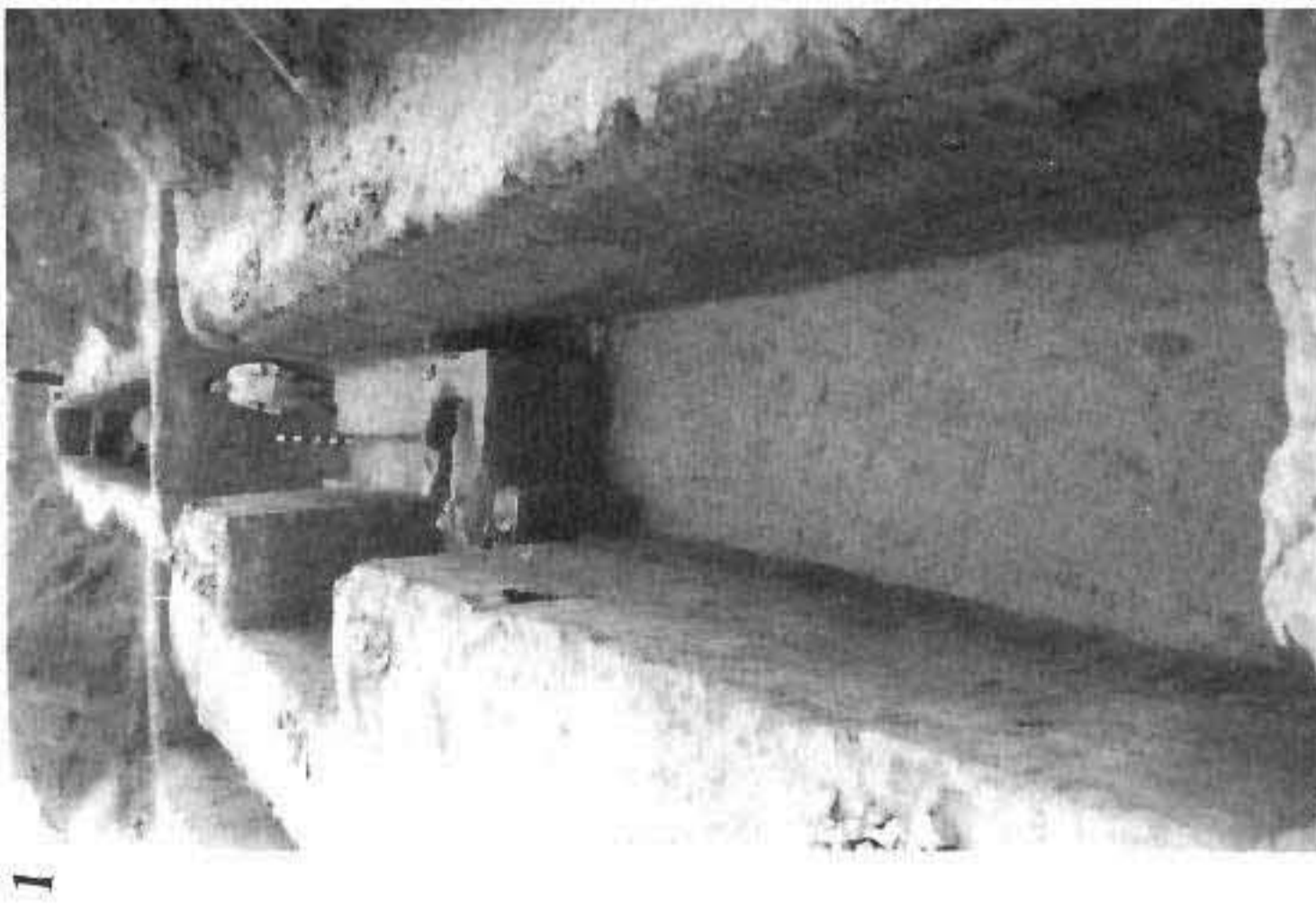
2

3

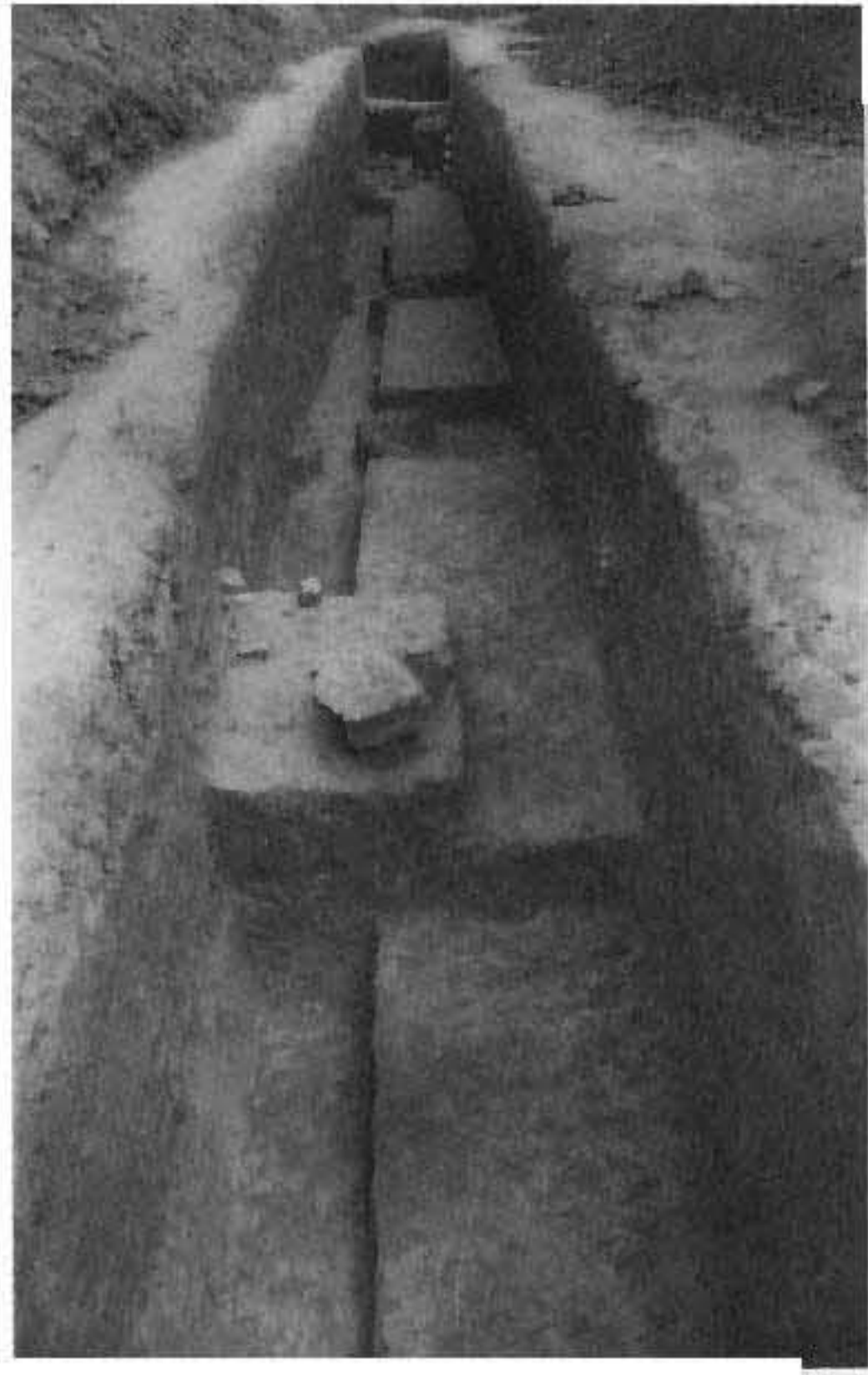
Pl. XVI. 1 - Secțiunea S₄; 2 - Secțiunea S₂; 3 - Nivel roman deranjat de o locuință medievală timpurie, în capătul sudic al secțiunii S₂.

Pl. XVI. 1 - Section S₄; 2 - Section S₂; 3 - ROMAN epoch level damaged by an early middle age dwelling, in the southern end of the section S₂.

Pl. XVII. Locuință medievală din sec. X cu cuptor menajer, în secțiunea S₃-vest (sector II)

Pl. XVII. Middle age dwelling of Xth century, with a domestic oven, within the section S₃-west (sector II).

2

3

Pl. XVIII. Vedere asupra secțiunii S₃-est cu urme ale locuirii romane; 3 - pietre dispuse pe două niveluri în dreptul m. 21 - 22.

Pl. XVIII. View of the section S₃-east with traces of the Roman inhabitation; 3 - stones placed on two levels near m. 21 - 22.

1

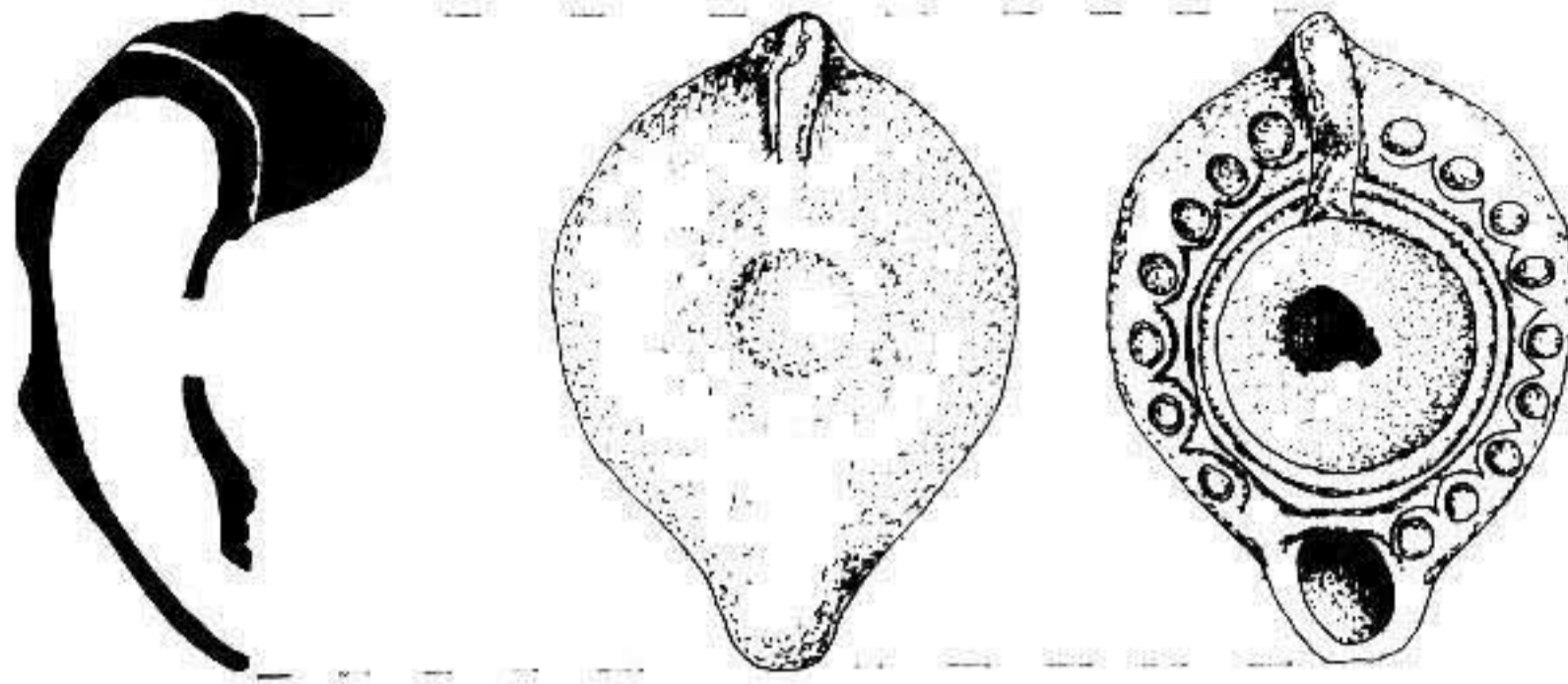
2

3

Pl. XIX. Secțiunile S₈ (1) și S₅ (2), S₆ și S₇ (3) cu resturile unor construcții de epocă romană.

Pl. XIX. Sections S₈ (1) and S₅ (2), S₆ and S₇ (3) with the remains of several buildings of Roman epoch.

1

2

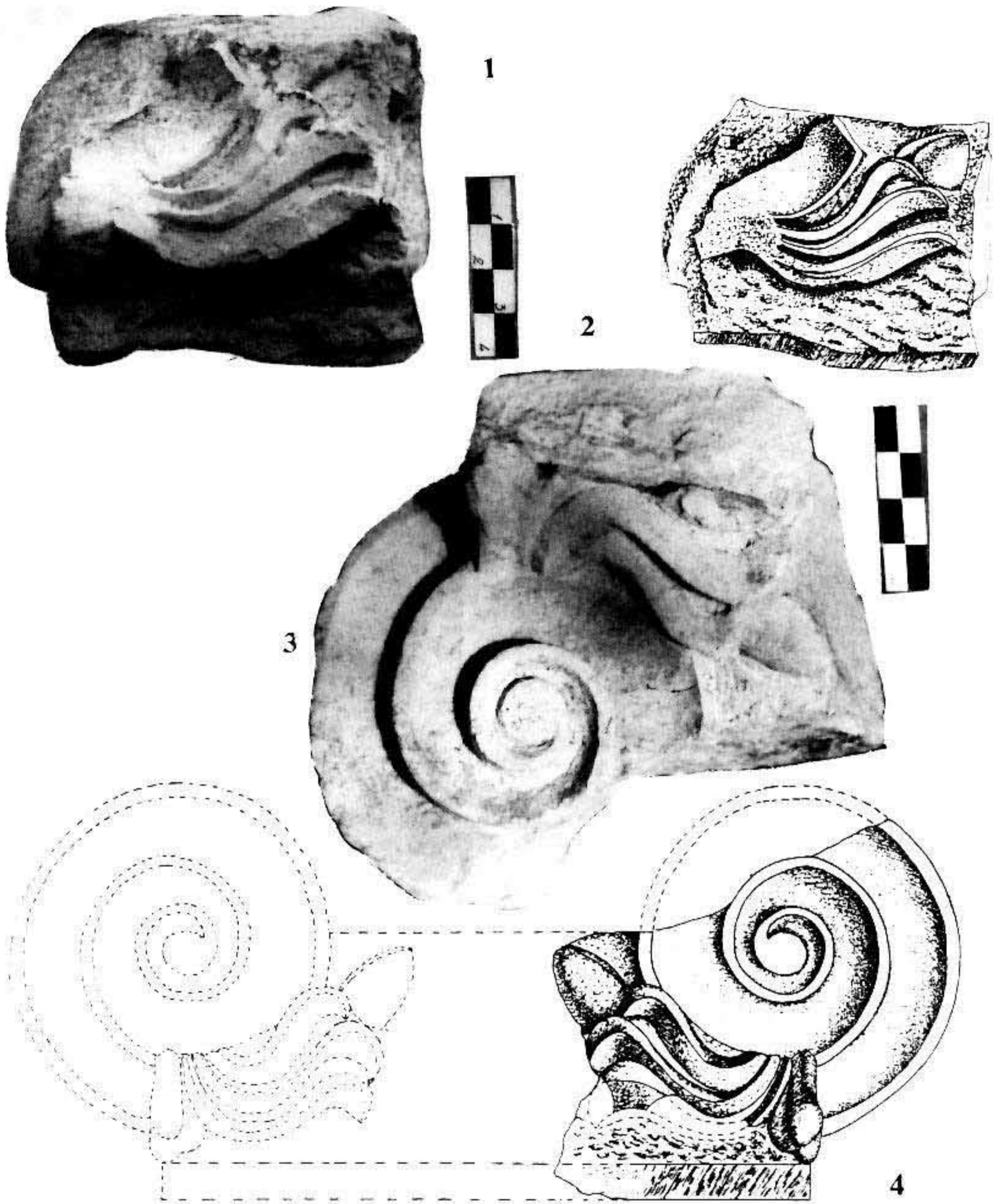

3

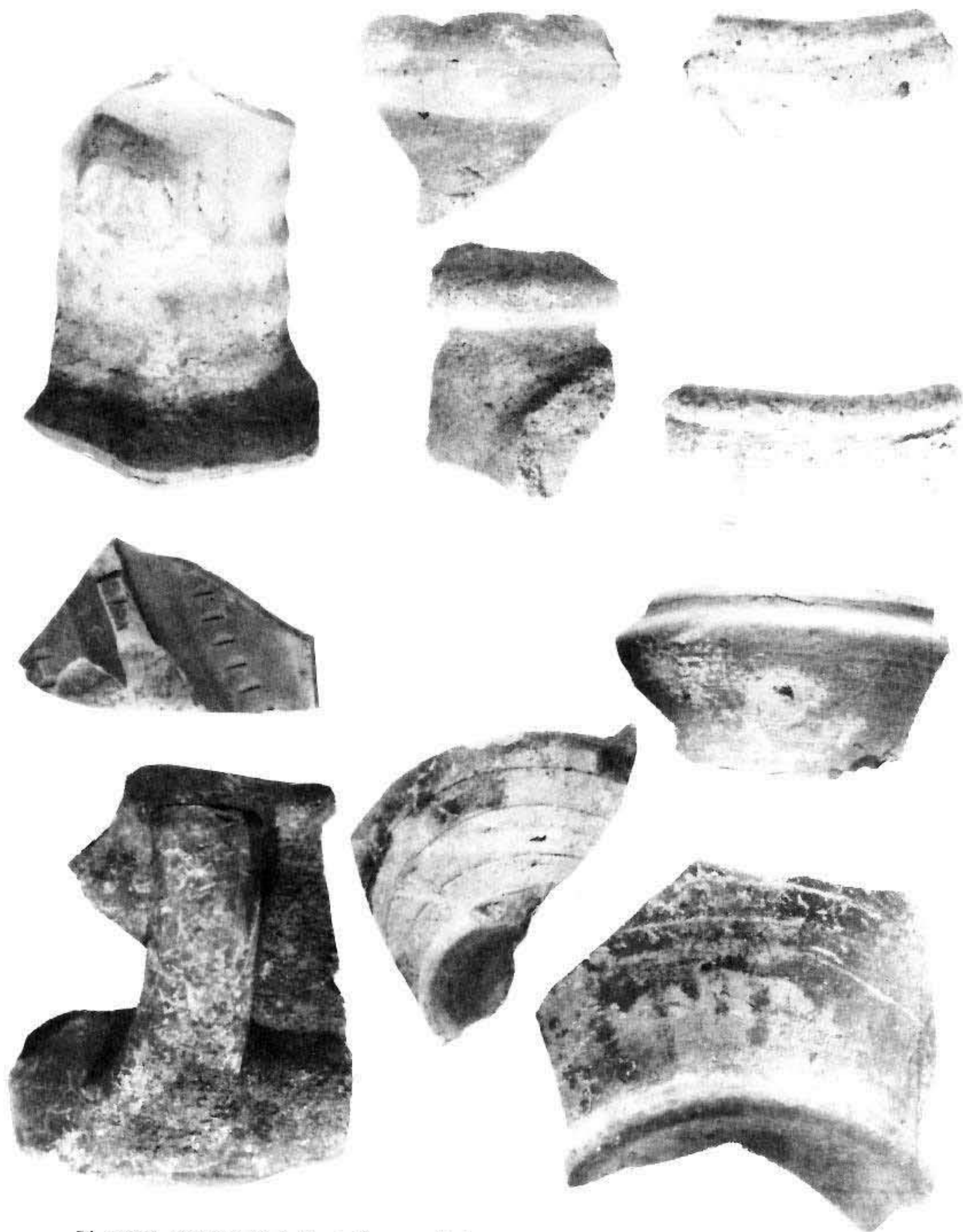
Pl. XX. Obiecte descoperite în zona *nartex*-ului, din faza a II-a anterioară construirii bazilicii.

Pl. XX. Objects found in the zone of the nartex, of the IInd phase previous to the building of the basilica.

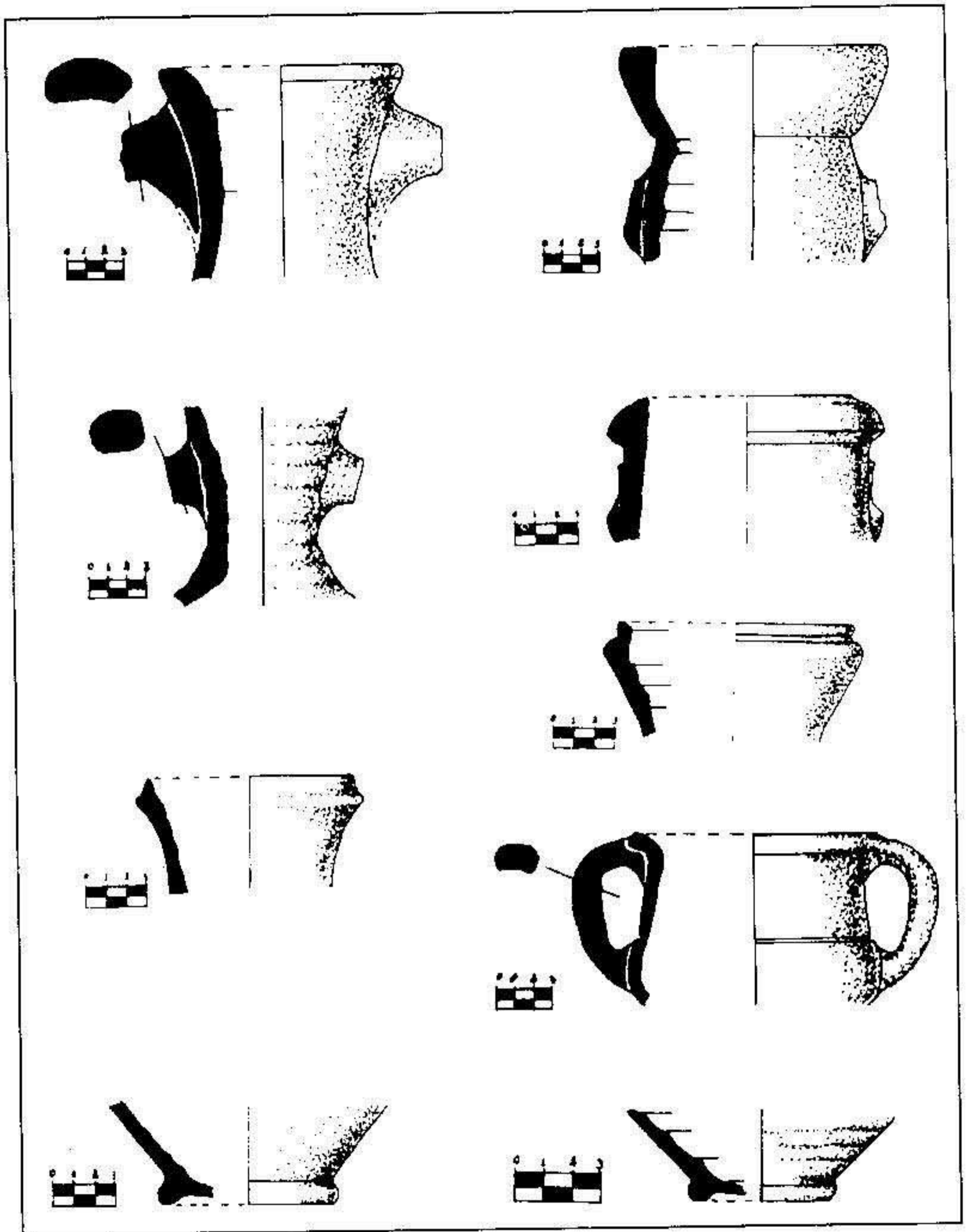

Pl. XXI. Fragmente de capiteluri ionice descoperite în structura temeliilor sanctuarului:
 în 1971 (1, 2) și în 1994 (3, 4).

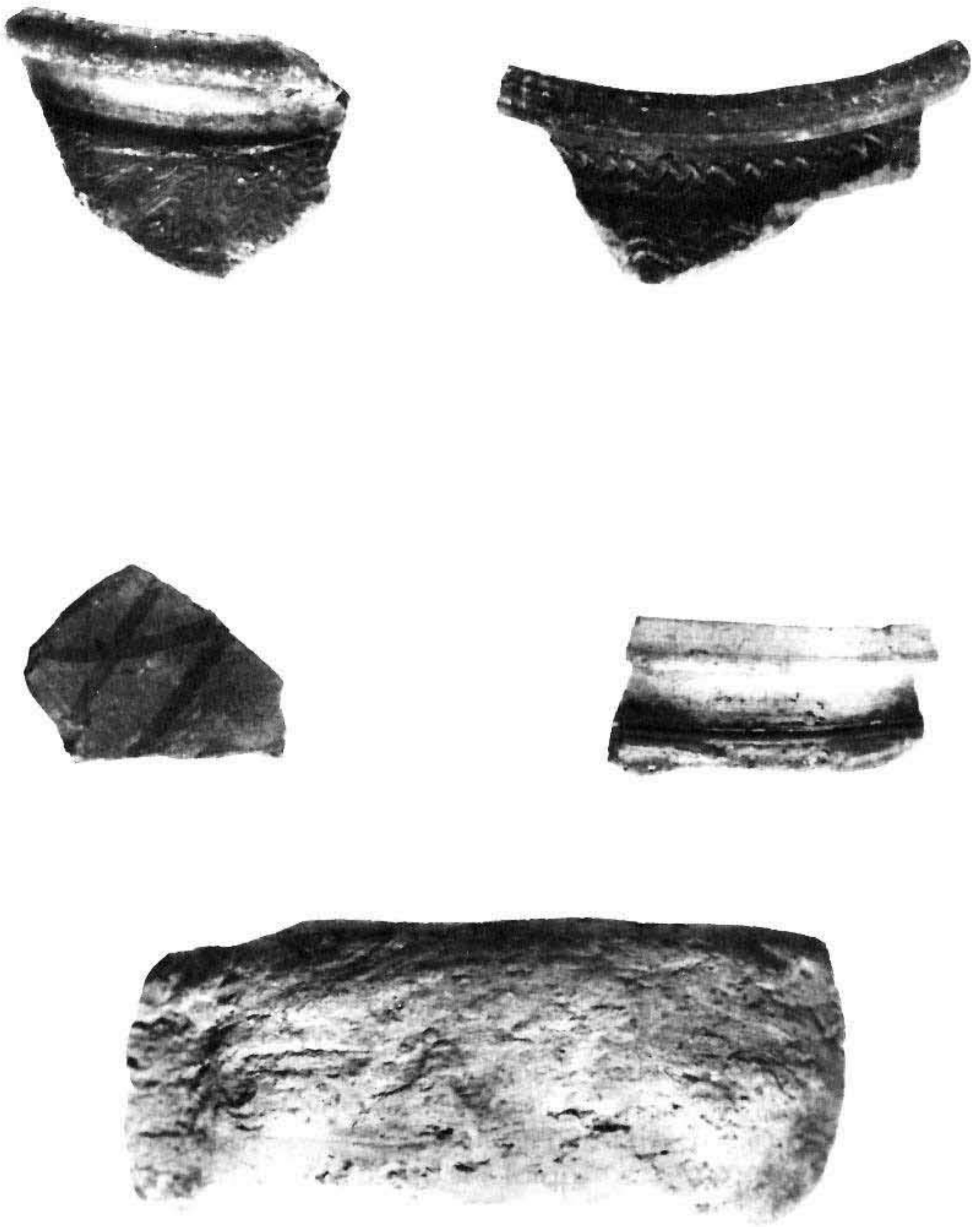
*Pl. XXI. Fragments of ionic capitals found in the structure of the sanctuary's foundation:
 in 1971 (1, 2) and 1994 (3, 4).*

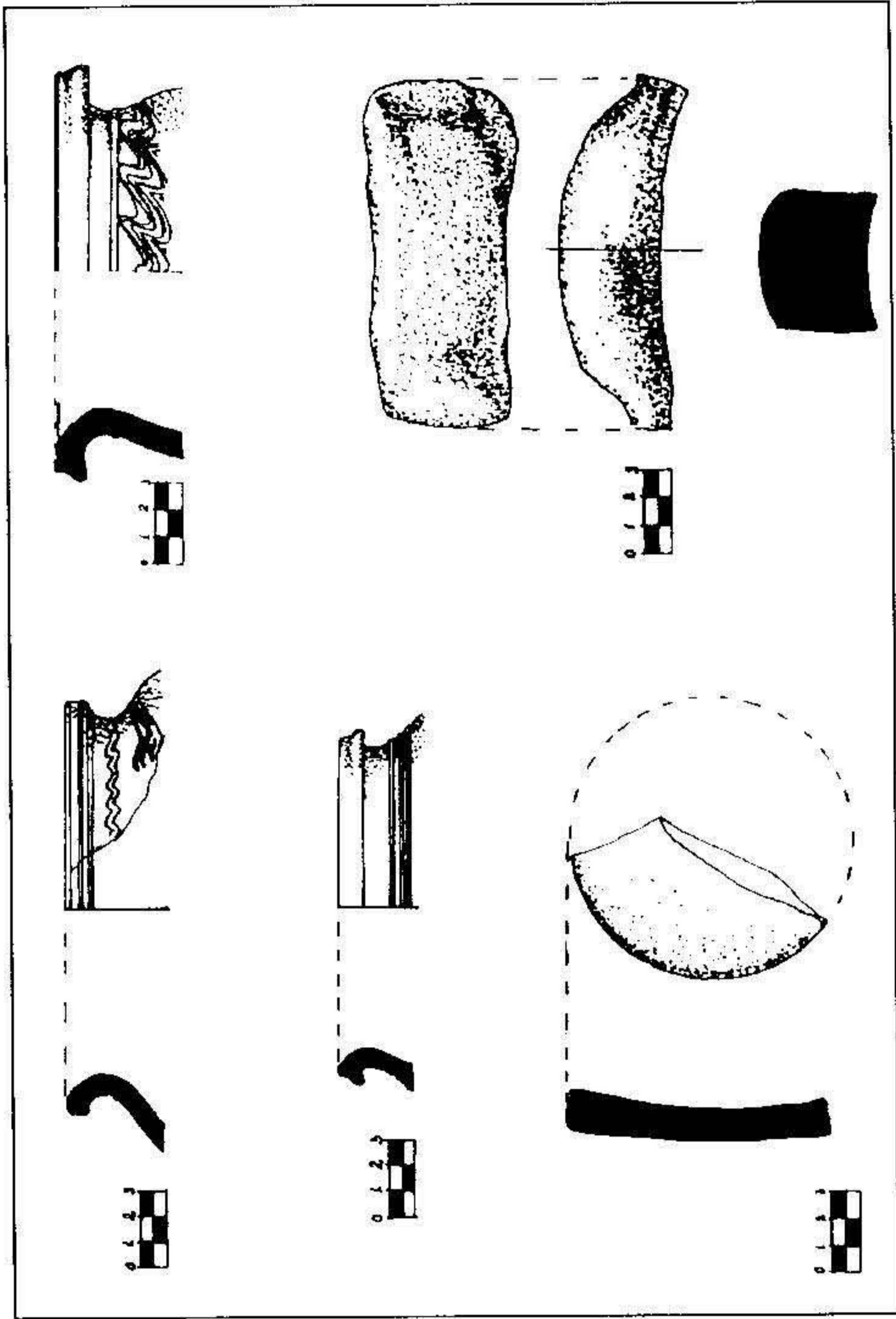
Pl. XXII. Ceramică de factură romană descoperită în săpăturile din 1994.
Pl. XXII. Roman type pottery found in the excavations in 1994.

Pl. XXII¹. Ceramică romană descoperită în 1994 - restituții grafice.
 Pl. XXII¹. Roman pottery found in 1994 - graphic restitution.

Pl. XXIII. Ceramică medievală din sec. X, provenită din sectorul II.
Pl. XXIII. Middle age pottery of Xth century, found in the sector II.

Pl. XXIV. Fragmente de oale și obiecte ceramice din sec. X descoperite în sectorul II - restituții grafice.
 Pl. XXIV. Fragments of pots and ceramics objects of Xth century found in the sector II - graphic restitutions.